

**OBNOVA STRATEŠKOG
PROSTORNOG MIŠLJENJA,
ISTRAŽIVANJA I
UPRAVLJANJA U SRBIJI
– KNJIGA 2**

**Posebna
izdanja 74**
Beograd
2014. godina

Institut
za arhitekturu
i urbanizam
Srbije

OBNOVA STRATEŠKOG PROSTORNOG MIŠLJENJA, ISTRAŽIVANJA I UPRAVLJANJA U SRBIJI – KNJIGA 2

Posebna izdanja br. 74

decembar 2014, Beograd

IZDAVAČ

Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (IAUS)
Beograd, 11000 Bulevar kralja Aleksandra 73/II
fax: (381 11) 3370-203, iaus@EUnet.rs, www.iaus.ac.rs

ZA IZDAVAČA

Igor Marić, direktor

IZDAVAČKI SAVET : Mila Pucar, predsednik, Beograd; Jasna Petrić, zamenik predsednika, IAUS, Beograd; Tamara Maričić, sekretar Izdavačkog saveta, IAUS, Beograd; Branislav Bajat, Univerzitet u Beogradu, Građevinski fakultet, Beograd; Milica Bajić-Brković, Beograd; Dragana Bazik, Beograd; Branka Dimitrijević, University of Strathclyde, Faculty of Architecture and Building Science, Glazgov; Milorad Filipović, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd; Igor Marić, IAUS, Beograd; Darko Marušić, Beograd; Nada Milašin, Beograd; Saša Milijić, IAUS, Beograd; Zorica Nedović-Budić, University College Dublin, School of Geography, Planning and Environmental Policy, Dablin; Marija Nikolić, Beograd; Vladimir Papić, Beograd; Ratko Ristić, Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet, Beograd; Nenad Spasić, Beograd; Božidar Stojanović, Beograd; Borislav Stojkov, Beograd; Dragutin Tošić, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd; Miodrag Vujošević, IAUS, Beograd; i Slavka Zeković, IAUS, Beograd.

RECENZENTI

Prof. dr Nenad Vunjak, redovni profesor i dekan Ekonomskog fakulteta u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu; Prof. dr Dobrivoje Tošković, naučni savetnik IAUS-a u penziji, Beograd.

RECENZENTI POGLAVLJA : dr Branislav Bajat, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Građevinski fakultet, Beograd; Prof. dr Stevan Devetaković, redovni profesor u penziji, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd; dr Milorad Filipović, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd; Prof. dr Miroljub Hadžić, redovni profesor, Univerzitet Singidunum, Poslovni fakultet u Beogradu, Beograd; dr Nikola Krunic, naučni saradnik, IAUS, Beograd; dr Saša Milijić, viši naučni saradnik, IAUS, Beograd; Prof. dr Ksenija Petovar, redovni profesor u penziji, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski i Geografski fakultet, Beograd; dr Jasna Petrić, viši naučni saradnik, IAUS, Beograd; Prof. dr Ljubodrag Savić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd; dr Dragan Stankov, docent, Univerzitet u Beogradu, Rudarsko-geološki fakultet, Beograd i Prof. dr Branka Tošić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd.

UREDNICI : Jasna Petrić; Miodrag Vujošević; Miroljub Hadžić; Branislav Bajat

LEKTURA I KOREKTURA : Dafina Žagar

DIZAJN KORICA : Tanja Bajić

KOMPJUTERSKA OBRADA : Olgica Bakić

TIRAŽ : 200 kom.

ŠTAMPA : Planeta Print, Beograd

U finansiranju monografije su učestvovali Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

U ovoj knjizi izložen je deo rezultata naučno-istraživačkog projekta III 47014 „Uloga i implementacija državnog prostornog plana i regionalnih razvojnih dokumenata u obnovi strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja u Srbiji“ koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u periodu 2011-2015. godine.

S A D R Ź A J

	strana broj
Miodrag Vujošević, Slavka Zeković ULOGA NOVE INDUSTRIJSKE POLITIKE U OBNOVI STRATEŠKOG MIŠLJENJA, ISTRAŽIVANJA I UPRAVLJANJA U SRBIJI: EVROPSKI KONTEKST I KONTEKST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE	1-44
Marija Maksin, Dragutin Tošić, Nikola Krunić PERSPEKTIVE REGIONALNOG PROSTORNOG PLANIRANJA U SRBIJI	45-78
Miroljub Hadžić, Slavka Zeković USPORENI RAST I RAZVOJ SRBIJE DO 2020. GODINE – UZROCI I POSLEDICE	79-106
Vesna Jokić, Omiljena Dželebdžić MAPIRANJE SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI – PROSTORNA DIMENZIJA STAROSNE I OBRAZOVNE STRUKTURE STANOVNIŠTVA SRBIJE	107-137
Omiljena Dželebdžić, Vesna Jokić PRAVILO „REDA VELIČINE“ NASELJA U SRBIJI – PRILOG ZA OCENU POLICENTRIČNOSTI PROSTORNOG RAZVOJA	138-154
Nikola Krunić, Branislav Bajat PROSTORNA AUTOKORELACIJA I GRUPISANJE DEMOGRAFSKIH PROCESA U VOJVODINI	155-170
Jasna Petrić, Teodora Nikolić RAZVOJ URBANE MATRICE BEOGRADA: KOMPAKTNOST, NEKONTROLISANO ŠIRENJE I “FLEKSIBILNOST”	171-194
Mileva Samardžić-Petrović, Miloš Kovačević MODELIRANJE PROMENA U KORIŠĆENJU ZEMLJIŠTA PRIMENOM TEHNIKE MAŠINSKOG UČENJA <i>SUPPORT VECTOR MACHINES</i>	195-216
Ljiljana Petruševski, Mirjana Devetaković FRAKTALNI PARAMETARSKI MODELI URBANIH PROSTORA	217-242
Dorđe Milić PROSTORNO PLANIRANJE I NORMATIVNI OKVIR – ISKUSTVA IZ PRAKSE U SRBIJI	243-272

PREDGOVOR

Naučna monografija *Obnova strateškog prostornog mišljenja, istraživanja i upravljanja u Srbiji – knjiga 2* predstavlja zaokruženi prikaz rezultata u aplikativnoj fazi naučnog projekta *Uloga i implementacija državnog prostornog plana i regionalnih razvojnih dokumenata u obnovi strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja u Srbiji*, ev. broj III 47014, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u periodu 2011–2015. godine.

Monografija se sastoji iz deset poglavlja koja objedinjuju rezultate u domenu novih pristupa za unapređenje strateškog upravljanja i politike teritorijalnog razvoja u Srbiji. Preispituju se koncepti i ciljevi koji su definisani u evropskim strateškim dokumentima vezanim za Jugoistočnu Evropu, sa naglaskom na primenu novih razvojnih koncepata, uključujući *novu industrijalizaciju*. Potom, razmatra se potreba za redefinisanje uloge, zadataka i implementacije regionalnog prostornog planiranja u sistemu planiranja i upravljanja u Srbiji. Ističe se da se, nakon veoma brzog razvoja u prvoj fazi tranzicije, Srbija suočava sa stagnacijom razvoja, koja je naročito uslovljena smanjenom tražnjom u zemljama Evropske unije i smanjenjem priliva stranih direktnih investicija usled povećanog rizika. U razmatranjima društvenog razvoja, posebno poglavlje je posvećeno merenju i praćenju socijalne isključenosti u Srbiji. Pravila „reda veličine“ i „primarnog grada“, kao teorijski modeli sa širokom primenom u urbanoj geografiji i urbanoj ekonomiji, empirijski su istraživana na primerima zemalja koje su slične po broju stanovnika, a u vezu su dovedeni distribucija gradova i stepen ekonomskog razvoja. Pažnja je posvećena ispoljavanju ovog pravila u Srbiji i detaljnije su analizirani određeni ekonomski pokazatelji. U poglavlju koje se bavi istraživanjem prostorne autokorelacije i koncentracije naselja u Vojvodini prema karakteru promena u broju stanovnika, ukazano je na neophodnost revizije strateških pravaca razvoja koji su zasnovani na tradicionalnoj ulozi centara jedinica lokalnih samouprava. Analiza razvoja urbane matrice beogradskog metropolskog područja u tranzicionom periodu pokazuje da je dominantan tip promene *kompaktizacija*, tj. širenje kompaktne urbane morfološke zone, što ima implikacije sa aspekta održivog urbanog razvoja sa jedne strane, odnosno urbane „fleksibilnosti“, sa druge. Potom, posebno poglavlje posvećeno je predviđanju promena u korišćenju zemljišta u jednoj beogradskoj opštini na osnovu modela baziranog na metodama mašinskog učenja *Support Vector Machines*. Imajući u vidu mogućnosti ugrađivanja geometrije prirode u izgrađeno okruženje, jedno od poglavlja Monografije sagledava potencijale primene parametarskog *random curds* modela urbane strukture. U završnom poglavlju, analizirana je savremena praksa planiranja u Srbiji i, na osnovu iskustava vezanih za sprovođenje *Prostornog plana Republike Srbije* iz 1996. odnosno 2010. godine, ukazano je na moguće pravce delovanja u budućnosti.

UREDNICI

ULOGA NOVE INDUSTRIJSKE POLITIKE U OBNOVI STRATEŠKOG MIŠLJENJA, ISTRAŽIVANJA I UPRAVLJANJA U SRBIJI: EVROPSKI KONTEKST I KONTEKST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE

Miodrag Vujošević¹

Slavka Zeković²

Apstrakt: *Zemlje Jugoistočne Evrope (JIE) uvodile su postsocijalističke reforme prema tzv. „šok terapiji“, što je imalo za posledicu privremeni, kraći ili duži, pad BDP-a, životnog standarda i industrijske proizvodnje. Naročito je pad industrije bio „Ahilova peta“ privreda ovih zemalja. Dokument Strategija Jugoistočne Evrope 2010 (SEE 2020 Strategy), koji je usvojen nedavno, treba da označi prekid ovog trenda i pomak od modela rasta koji se zasniva na uvozu i potrošnji, ka modelu razvoja koji se zasniva na većem učešću stranih direktnih investicija (SDI), bržem tehnološkom razvoju, većoj konkurentnosti i zaokruživanju socioekonomskih reformi. Međutim, nema pouzdanih empirijskih dokaza da će rast koji je zasnovan na SDI biti efikasniji sa stanovišta regionalnog razvoja od rasta koji je zasnovan na regionalnoj štednji, većem udelu doznaka iz inostranstva i resursima domaćih investitora. Treba uočiti da je poslednjih godina suma domaćih izvora znatno premašila ukupnu sumu SDI. Kako sadašnja situacija, tako i budući izgledi, nalažu da region JIE treba da razvije zajednički pristup razvoju, praćen propisima i institucionalnim aranžmanima na regionalnom nivou.*

Ključne reči: *Obnova strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja, kriza rasta i razvoja, nova industrijska politika, regionalna strategija razvoja, Srbija, Jugoistočna Evropa*

THE ROLE OF NEW INDUSTRIAL POLICY IN THE RENEWAL OF STRATEGIC THINKING, RESEARCH AND GOVERNANCE IN SERBIA: EUROPEAN CONTEXT AND THE CONTEXT OF SOUTH-EUROPEAN COUNTRIES

Abstract: *Countries of the SEE introduced market and other post-socialist transition reforms by applying the so-called “shock therapy”, with subsequent transitory drop in GDP, standard of living and industrial production. Particularly industrial collapse happened to appear as the “Achilles heel” of the SEE economy. The SEE 2020 Strategy tends*

¹ dr Miodrag Vujošević, naučni savetnik, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd

² dr Slavka Zeković, naučni savetnik, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd

to reverse current trends from the consumption-led model of growth to export-led and FDI driven type of growth, based on accelerated technological development, growth of competitiveness and completion of socioeconomic reform. However, there has been no evidence that is the FDI type of growth would be more efficient for regional development than that based on regional savings, remittances and resources of domestic investors. To note, in recent years domestic sources tremendously exceeded the total sum of FDI. The current situation and future prospects call for developing a common approach in this region, and concomitant supra-national regulations and institutional arrangements.

Key words: *Renewal of strategic research, thinking and governance, crisis of growth and development, new industrial policy, regional development strategy*

UVODNE NAPOMENE

Zemlje Jugoistočne Evrope (JIE)³ uvodile su post-socijalističke reforme prema tzv. „šok terapiji“, što je imalo za posledicu privremeni pad, kraći ili duži, skoro svih makroekonomskih indikatora, tj. BDP-a, zaposlenosti, životnog standarda, industrijske proizvodnje itd. Pad industrijske proizvodnje predstavlja „Ahilovu petu“ privreda JIE, koje su sada zaustavljene u razvoju i tranziciji, naročito nakon izbijanja svetske, a potom i nacionalnih kriza u 2008. godini. Ova kriza se postojano i produženo nastavlja uprkos tome – ili jednim delom upravo zbog toga – što su ove zemlje poboljšale trgovinsku razmenu sa zemljama Evropske unije, u čemu su važnu ulogu odigrali znatan priliv SDI i ekonomska otvorenost prema Uniji kao „sidru“. Razvoj zemalja JIE predstavlja, kako odraz i posledicu ranijeg razvoja, tj. zaostajanja u razvojnom putu (*ingenuity gap*), tako i brojnih drugih faktora. U proseku, u poslednjih 5–6 godina, ekonomski rast i razvoj bili su slabi i nedovoljni, pa nije učinjen takoreći nikakav napredak u odnosu na period do 2008. godine (Tabela 1). Osim toga što pate od visokog stepena socijalne (društvene) fragmentisanosti, ove zemlje iskusile su dodatan pad produktivnosti, stagnaciju ili čak i nazadovanje reformi, visoku nezapolenost i postojaniju

³ U geografskom pogledu, područje JIE podudara se sa novijim konstruktom koji se označava kao „Zapadni Balkan“. Kao što smo na to ukazivali u više navrata, reč je zapravo o svojevrsnoj „političko-diplomatskoj šaradi“, smišljenoj od strane pojedinih moćnih evropskih aktera, čini se sa ciljem da se lakše zamuti sećanje na bivšu Jugoslaviju, nezavisnu zemlju Trećeg sveta, sa srednje razvijenom ekonomijom, veoma otvorenu prema svetu u odnosu na druge zemlja tzv. „socijalističkog bloka“, i, nadasve, zemlju koja je imala petu po snazi armiju u svetu (za detalje videti Vujošević i dr., 2012; Vujošević i dr., 2010).

inflaciju, pad domaće tražnje, sporije, ali i postojano opadanje novčanih doznaka iz inostranstva, porast regionalnih razvojnih razlika i sl.

Tabela 1. Neki indikatori tranzicijskih promena u zemljama JIE

	Privatizacija velikih preduzeća		Privatizacija malih preduzeća		Restrukturiranje preduzeća		Liberalizacija cene		Politika konkurencije		Spoljno trgovinski sistem i politika kursa
	2001	2010	2001	2010	2001	2010	2001	2010	2001	2010	
Albanija		4-		4,0		2+		4+		2+	4+
Bosna i Hercegovina	3,7	3	3,7	3	2,3	2	4,3	4	2,3	2+	4
Hrvatska	3,7	4	4,3	4+	2,7	3+	4,0	4	2,3	3	4+
BJR Makedonija	1,0	3+	3,0	4	1,0	3-	4,0	4+	1,0	3-	4+
Kosovo*		2-		3+		2	4			2+	4
Crna Gora	1,0	3+		4-		2+	4			2	4+
Srbija	1,0	3-	3,0	4-	1,0	2+	4,0	4	1,0	2+	4

Izvor: Kompilirano iz: The EBRD Transition report 2010, *Recovery and Reform* i Transition report 2013, *Stuck in Transition?*

* Naziv je naznačen bez odnosa prema statusu, u skladu sa *Rezolucijom UNSCR 1244*, i tako će biti naznačen u tekstu. Pojam „Kosovo” odnosi se na deo Srbije koji je formalno i nominalno, u skladu sa njenim Ustavom, označen kao „Kosovo i Metohija”.

Gornja, prilično nepovoljna, razvojna slika prikazuje veoma naglašen proces deindustrijalizacije u regionu JIE, što predstavlja naročito nepovoljnu karakteristiku njegovog rasta i razvoja, koja je, međutim, dodatno potencirana velikim teritorijalnim razlikama u industrijskom razvoju, u okviru zemalja JIE, a delimično i među njima. Ove razlike su jednim delom posledica ranijeg („socijalističkog”) nasleđa, a delom razvoja događaja koji su nastupili sa nastupanjem tzv. „protokapitalizma”. Ukupno, razlike se manifestuju preko odgovarajućih prostornih obrazaca, među kojima su karakteristični sledeći: prostorna koncentracija, prostorna polarizacija, područna specijalizacija i fragmentacija (rascepanost) industrijske strukture (Zeković, 2010:112).

Veći broj komentatora uočio je, a tako i pojedini uticajni evropski, odnosno regionalni, akteri, da razvojni trend o kojem je reč, osim što nije

održiv na dugi rok, ima veći broj drugih negativnih posledica, što iziskuje izradu i donošenje novog razvojnog modela, koji bi za region JIE bio bolji od postojećeg. Novi model bi trebalo da označi promenu osnovnog pravca razvoja, što se manifestuje i u nekoliko novijih regionalnih dokumenata, a u prvom redu u *Strategiji Jugoistočne Evrope 2020 (SEE 2020 Strategy)*. Strategija je usredsređena na stimulisanje ključnih pokretača rasta i razvoja ovog regiona, sa osloncem na inovacije, neophodno znanje i veštine i trgovinsku integraciju. Ona počiva na pet stubova: integrisani rast, „pametan“ (*smart*) rast; održivi razvoj, tzv. „inkluzivni rast“ (to će reći, uz uključivanje svih društvenih aktera) i odgovarajuće upravljanje koje pomaže rastu (*governance for growth*).⁴ Osnovna ideja sastoji se u tome da se napravi obrt, od postojećeg modela rasta koji se zasniva na potrošnji, ka modelu rasta koji se zasniva na SDI, tehnološkom razvoju, jačanju konkurentnosti i završavanju

⁴ Ovo je delimična reformulacija izvornog teksta. Prema raspravi koja je nedavno (juli 2014) održana u Istraživačkom centru Evropskog pokreta u Srbiji, pod nazivom *Regionalna saradnja na zapadnom Balkanu – kako dalje?*, a povodom objavljivanja studije *Regionalna saradnja na zapadnom Balkanu* (urednici Jelica Minić, Jasminka Kronja i Dragan Đukanović), koristi se zvaničan naziv *Strategija Jugoistočne Evrope 2020*. Prema navedenim autorima, donošenje Strategije označava prelaz iz „mirovne faze“ u „razvojnu fazu“ regionalne saradnje (već ovde nagoveštavamo nešto što ćemo kasnije detaljnije komentarisati, naime, pitamo se, u vezi sa tipičnim kategorijama i poštapalicama koje koriste regionalne elite: otkud je period od 2000. godine naovamo, npr. u Srbiji, bio „mirovna faza“, kada je to zapravo period privrednog i drugog sloma? itd.). Ovaj proces nastao je u Sofiji 1996. godine, kao inicijativa pod nazivom *Proces saradnje u jugoistočnoj Evropi*, što je u jednom periodu teklo naporedo sa *Paktom za stabilnost u jugoistočnoj Evropi*, koji je 2008. godine transformisan u *Savet za regionalnu saradnju (RSSS)*, a on je danas „krovna organizacija“ za najveći broj postojećih regionalnih inicijativa, kojih ima preko 50, a glavnih je 47, od kojih Srbija učestvuje u 45 i u još jednoj je posmatrač. U ovu saradnju uključene su i Moldavija, Rumunija, Turska i Slovenija (iako se, strogo uzevši, ne računaju u JIE). Prema tom, „zvaničnom“ tumačenju, **ciljevi Strategije**, svi „u sklopu priprema za punu ekonomsku integraciju regiona“ su: 1) Otvaranje milion novih radnih mesta do 2020. godine; 2) Dalja liberalizacija tržišta i uklanjanje svih necarinskih barijera trgovini; 3) Više nego dvostruko veća trgovinska razmena, sa 94,4 milijarde € u 2010. godini na 209,5 milijardi € u 2020. godini; 4) Smanjenje trgovinskog deficita, sa prosečnih 15,7% na 12,3% u istom periodu. Takođe, kao ciljevi su navedeni i: ulaganja u obrazovanje, istraživanja i razvoj, efikasnije korišćenje resursa itd. Sve gore navedeno zasnovano je na pet „**stubova**“: 1) Integrisani rast, tj. povećanje robne razmene unutar regiona za 140%; 2) Pametan rast, tj. porast BDP-a za 32% po zaposlenom; 3) Održivi rast, tj. pokretanje novih poslova i porast izvoza robe i usluga; 4) Inkluzivni rast, interpretiran kao povećanje stope zaposlenosti sa 39,5% na 44,4%; 5) Dobra uprava, tj. poboljšanje efikasnosti rada vlada u regionu.

socioekonomskih tranzicijskih reformi. Već ovde ukazujemo da u Strategiji takoreći nema pomena o novoj industrijskoj politici, što u najmanju ruku izaziva čuđenje, jer je upravo deindustrijalizacija bila glavni faktor koji je doveo do mizernog razvojnog stanja ovih zemalja (indirektno se industrijski razvoj pominje u Strategiji samo na jednom mestu, gde se govori o potrebi stimulisanja razvoja industrijskih zona u pojedinim zemljama JIE). Osim toga, *Strategija* odudara i od najnovijih intencija u Evropskoj uniji, gde je na delu pojačano interesovanje za nove industrijske politike, koje dobijaju izraz i u pripremanju i donošenju većeg broja strateških dokumenata koji se bave pitanjima industrijskog rasta i razvoja.

Prikaz, komentar i kritika razvojnih karakteristika i institucionalnog konteksta u kojem je napravljena *Strategija* za zemlje JIE čini glavnu temu našeg rada. Rasprava obuhvata sledeća pitanja: 1) Opšte karakteristike i izazovi razvoja u zemljama JIE (politike); 2) Komparativni prikaz i ocena dosadašnjeg regionalnog industrijskog razvoja (deindustrijalizacija); 3) Neophodnost uvođenja promena u dominantnim razvojnim paradigmatama; i 4) Kratak prikaz i komentar nove strategije reindustrijalizacije u Evropskoj uniji. Na kraju ovog priloga, dat je veći broj predloga za promenu industrijske politike u zemljama JIE, kao i opšteg strateškog okvira.

OPŠTE KARATERISTIKE I IZAZOVI RAZVOJA U ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EVROPE

Skoro je opšte prihvaćeno mišljenje da se zemlje JIE suočavaju sa većim brojem razvojnih izazova u neposrednoj budućnosti, za čije razrešavanje, međutim, one ne raspolažu odgovarajućim pristupima i mehanizmima. Reč je o sledećim grupama izazova:

- Nizak stepen razvijenosti čitavog regiona, koji je takođe i izrazito diferenciran u regionalnom (područnom) pogledu.
- Neizvesnosti koje se odnose na uticaj procesa globalizacije, najpre u pogledu priliva kapitala, nedovoljnog poznavanja potencijalnih tržišta, nedovoljnog znanja o stranim tržištima itd.
- Neodgovarajući institucionalni aranžmani i propisi za novi razvojni ciklus, naročito u pogledu međusobnog usklađivanja rešenja u nacionalnim zakonodavstvima zemalja JIE. U tom pogledu, ove zemlje

imaju na raspolaganju barem dve mogućnosti: prvu, da teže ka regionalnoj konvergenciji nacionalnih regulativnih okvira,⁵ i to većinom u skladu sa praksom i pravilima koji se primenjuju u širim (svetskim) okvirima (na primer, u pogledu tzv. „prostorno zasnovane politike“/“place-based policy” i koordinacije među regulatornim vlastima, odnosno institucijama), ili drugu, da nastave sa postojećom praksom, u kojoj dominiraju međusobno neusklađeni regulativni sistemi, uz to i fragmentisani, sa naglašenom ulogom protekcionističkih politika.

- Slaba i nedovoljno razvijena tehnička infrastruktura, a naročito slaba povezanost sa mrežom evropskih koridora TEN-T, uključujući i slabe izgleda za poboljšanje u periodu do 2030. godine.
- Veliki javni dug, naporedo sa javnim finansijama koje se stalno nalaze na ivici kolapsa.

Najuticajniji međunarodni akteri ne pomažu uvek proces integracije u ovom regionu na najbolji način, ili ga opšte ne podstiču. Kao što to neki autori u više navrata ponavljaju (na primer, Vujošević i dr., 2013), Vašington i Brisel nastavljaju sa daljom fragmentacijom balkanskog prostora, prema starom pravilu: „Moćni uvek više vole da se prave pogodbe sa većim brojem slabih aktera, nego sa manjim brojem jakih aktera“.

KOMPARATIVNI PRIKAZ I OCENA DOSADAŠNJEG REGIONALNOG INDUSTRIJSKOG RAZVOJA (DEINDUSTRIJALIZACIJE)

Nakon izbijanja krize 2008. godine, zemlje JIE beleže dalje opadanje ekonomskih aktivnosti, uz samo povremene i kratkotrajne periode selektivnog oporavka. U svemu, najnegativniji uticaj ima pet nepovoljnih trendova: dalji pad industrijske proizvodnje, pad potrošnje, pad investicija, porast nezaposlenosti i porast siromaštva. Ovi trendovi nastupili su kao manifestacija problema koji su nastali već u prvom periodu tranzicijskih promena, odnosno reformi, to će reći pre nastupanja krize, a jednim delom su i posledica negativnog uticaja pojedinih globalnih trendova. Naročito

⁵ Uopšte uzevši, konvergencija se može odvijati kroz mnoštvo oblika, što obuhvata kombinovanje raznih *de iure* i *de facto* zakonskih, institucionalnih i organizacionih aranžmana.

nepovoljni efekti su evidentirani u pogledu dalje teritorijalne polarizacije i koncentracija aktivnosti (Zeković, 2002; Zeković i Hadžić, 2006:169; Hadžić i Zeković, 2013:417). S druge strane, problemi o kojima je reč imaju izvor u generalno nedovoljnoj konkurentnosti privreda ovih zemalja, naročito industrije, što je dodatno potencirano kašnjenjem u zaokruživanju reformi, posebno kada je reč o privatizaciji i restrukturiranju preduzeća. Ovo kašnjenje naročito nepovoljno utiče na dalje zaostajanje u tehnološkom razvoju, sporo poboljšanje strateških i operativnih znanja koja se zbirno označavaju kao "know how", nedovoljnu inovativnost itd. Naporedo s tim, nedovoljna ulaganja u regionalnu tehničku infrastrukturu dodatno potenciraju nepovoljan uticaj gore navedenih procesa.

Na početku tranzicijskih procesa, od kraja osamdesetih godina prošlog veka, odnosno početka devedesetih, zemlje JIE bile su u proseku takođe nerazvijene, u poređenju sa prosekom razvijenosti tadašnjih zemalja članica Evropske unije (Zajednice). Neposredno nakon uvođenja reformi, zabeležen je kratkotrajni pad ekonomskih aktivnosti, sve suprotno optimističkom i entuzijastičkom „busanju u grudi“ glavnih „arhitekata“ tranzicijskih reformi – tada glavnih zagovornika neoliberalnog pristupa odnosno „šok“ terapije. Naročito dramatično je opala industrijska zaposlenost JIE u periodu 1989–2012. godine, za 1,33 miliona zaposlenih, sa takoreći „toksičnim“ padom učešća industrije u BDP-u, sa 44,5% na 18,43%, u istom periodu, a takođe i bruto dodata vrednost (BDV) u industriji. Deindustrijalizacija je bila najveća u Srbiji, pa je od ukupnog broja izgubljenih radnih mesta od 1,33 miliona u čitavom regionu, u ovoj zemlji broj zaposlenih smanjen za 700.810 (Tabela 2). Ovoliki stepen deindustrijalizacije predstavlja direktnu posledicu izabranog pravca ekonomskih promena u periodu tranzicije, koji se zasnivao na modelu porasta potrošnje i širenja usluga, sve u uslovima ogromnog porasta uvoza i ekspanzivne kreditne politike.⁶ Nasuprot balkanskim zemljama, u kojima je u navedenom periodu industrijska proizvodnja opala za 30–70%, u zemljama Centralne

⁶ Ovako nepovoljan razvoj događaja dodatno je iskomplikovan usled uticaja većeg broja „nasleđenih“ problema, među kojima su najkarakterističniji: posebni problem u industrijskom sektoru; nepovoljan uticaj nekih tržišnih faktora, a u prvom redu gubitak ranijih tržišta; nepostojanje efektivne i efikasne nacionalne politike regionalnog i industrijskog razvoja; nepostojanje politike jačanja konkurentnosti i širenja inovacija; opšte privredno zaostajanje u odnosu na razvijenije zemlje; slab institucionalni razvoj itd.

Evrope ona je u poslednjih 20 godina udvostručena. Još jednom, izbijanje najpre globalne, a potom i posebnih nacionalnih kriza od 2008. godine, samo je potenciralo težinu strukturnih nedostataka privreda Jugoistočne Evrope, pa su ovi nedostaci postajali sve vidljiviji sa produženjem krize.

Tabela 2. Neki indikatori industrijskog rasta u zemljama JIE (1989–2012)

	Ukupan broj zaposlenih (1989)	Ukupna industrijska zaposlenost (1989)	Ukupan broj zaposlenih (2012)	Ukupna industrijska zaposlenost (2012)	Razlika u industrijskoj zaposlenosti 2012/1990	Učešće industrije u BDP-u (u %; 1989)	Učešće industrije u BDP-u (u %; 2012)
1. Albanija			933.000	162.000	-	-	19,1
2. Bosna i Hercegovina	1.085.308	471.955	684.508	128.682	-343.273	50,9	10,5
3. Hrvatska	1.618.204	566.615	1.395.000	220.376	-346.239	38,9	20,0
4. BJR Makedonija	530.386	213.523	682.448	113.440	-100.083	53,4	11,2
5. Crna Gora	168.510	54.590	171.474	17.784	-36.806	36,1	14,65
6. Srbija	2.621.989	1.035.389	1.705.256	334.579	-700.810	45,2	21,8
7. Kosovo	243.441	86.232	115.120	32.885	-53.347	46,7	19,5
Region JIE	6.024.397	2.342.072	5.686.806	1.009.746	-1.332.326	44,5	18,43

Izvor: *Statistic yearbook of SFR Yugoslavia*, Federal statistics of SFRY, 1990. i National statistical data of the SEE countries (www.instat.gov.al/, www.bhas.ba, www.dzs.hr, www.stat.gov.mk, www.monstat.org/eng, www.stat.gov.rs, data.worldbank.org, <http://ask.rks-gov.net>, <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=ALBANIA#Economic>).

* Naziv je naznačen bez odnosa prema statusu, u skladu sa Rezolucijom UNSCR 1244.

Za samo nekoliko godina, korporacijski sektor zemalja JIE se skoro „zaglibio“ u, takoreći, potpunoj razvojnoj stagnaciji i/ili nazadovanju, pa je problem njegovog restrukturiranja sada postavljen na novi način, sa još nepovoljnijim izgledima. Raniji pristupi su unekoliko modifikovani, svakako su postali diferenciraniji, ali su i zadržali jedan zajednički imenitelj, a to je – da oporavka ne može biti bez novog industrijskog razvoja, odnosno, tzv. „reindustrijalizacije“ (videti Gligorov, 2012). Ali i pre ovakvih spoznaja, u regionu JIE proširilo se uverenje da treba razviti neki zajednički pristup u definisanju investicione i druge razvojne politike. Tako je u Beču 2006. godine usvojen jedan dokument, koji se sastojao od Ministarske deklaracije, izjave Savetodavnog biznis centra za zemlje JIE i Regionalne mreže Saveta stranih investitora. Pozadinu ovog događaja odredilo je nezadovoljstvo investitora uslovima investiranja u zemljama JIE, pa je tako i pokrenuta

akcija o kojoj je reč. Učesnici su naročito ukazali na nepovoljno dejstvo sledećih momenata: tzv. „implementacijski jaz“ u sprovođenju investicionih propisa, propisa o vlasničkoj transformaciji i prostornom planiranju; administrativne barijere za investiranje; dug postupak dobijanja građevinskih dozvola; spor postupak promene namene zemljišta; nedovoljan obim uređenog zemljišta (lokacija), naročito za tzv. „grinfild“ investicije; nepostojanje zajedničke strategije za jačanje konkurentnosti regiona JIE u odnosu na konkurentne evropske regione itd.⁷ U decembru 2006. godine, Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, BJR Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Srbija i UNMIK potpisali su *Sporazum o proširenju i dopunama Centralno-evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA)*, kojim je traženo proširenje trgovinske razmene, jednostavnije i brže investiranje, donošenje stabilnih i predvidljivih pravila i uklanjanje prepreka za investiranja, a takođe je ukazano i na korake koje treba preduzeti da bi se zemlje JIE brže integrisale u Evropsku uniju.⁸ Na navedene aktivnosti, koje su kao imperativ postavile intenzivniju saradnju u zemljama JIE, uticali su još neki momenti, a naročito: periferna pozicija ovih zemalja u Evropi (koje čine njenu „unutrašnju periferiju“, prema Göler, 2005); niska konkurentnost ovog područja na svetskim tržištima, usled slabe ekonomske razvijenosti; nepovoljna demografska i socioekonomska situacija itd. Konsekventno, računalo se s tim da će ove male i ekonomski slabe zemlje ojačati svoju poziciju u međunarodnoj utakmici, kroz odgovarajuće usklađivanje nacionalnih razvojnih politika (za jezgrovit prikaz razvijenosti videti Tabelu 3).

⁷ Negativni uticaj pomenutih faktora često navodi razvojne vlasti u zemljama JIE da prave razne ustupke stranim investitorima, kao svojevrsne „kompenzacije“ za generalno nepovoljnu investicionu klimu, najčešće u obliku raznih direktnih davanja odnosno povlastica i sl.

⁸ Ovom Sporazumu prethodio je *Sporazum o energetske zajednici*, potpisan 2005. godine od strane Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, BJR Makedonije, Crne Gore, Srbije i Kosova, sa ciljem da se uspostavi i razvije regionalno tržište energije, kao i da se stimuliše opšti ekonomski razvoj.

Tabela 3. Neki opšti podaci o razvijenosti zemalja JIE (2012–2013)

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	BJR Makedonija
1. Stanovništvo	2.821.977	3.836.377	4.284.889	2.110.000
2. Ukupna zaposlenost	933.000	684.508	1.395.000	682.448
3. Ukupna nezaposlenost	173.420	552.751	363.411	274.900
4. BDP (u mlrd €)	9,7	13,0	43,92	7,58
5. BDP p.c. (u €)	3.437	3,130	10,294	3,592
6. Javni dug (u % od BDP-a)	60,6	44,3	56,3	33,3
7. Budžetski deficit (u % od BDP-a)	-3,3	-5,7	-5	-3,8
8. Stopa inflacije (u %)	2,0	-1,2	3,0	0,94
9. Diskontna stopa centralne banke (u %)	3,0	7,02	7,3	3,25

	Crna Gora	Srbija	Kosovo *	Region JIE
1. Stanovništvo	621.000	7.186.862	1.815.606	22
2. Ukupna zaposlenost	171.474	1.705.256	115.120	5.686.806
3. Ukupna nezaposlenost	167.000	792.888	268.104	2.592.494
4. BDP (u mlrd €)	3,34	27,6	4,91	110,05
5. BDP p.c. (u €)	3,378	5,279	2,704	4,544
6. Javni dug (u % od BDP-a)	51,1	63,7	23,14 ⁹	
7. Budžetski deficit (u % od BDP-a)	-4	-4,7	-5,1	-4,75
8. Stopa inflacije (u %)	0,3	9,5 ¹⁰	2,5	
9. Diskontna stopa centralne banke (u %)	7,6	9,5	10,2	

Izvor: Nacionalne statističke službe zemalja JIE i razni međunarodni dokumenti Based on National Statistics of SEE countries, different international documents (2013 World Economic Forum, GCI 2013, UNDP, UN, 2013 CIA WORLD FACT-BOOK, WB, 2012 <http://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.RINR>, obračunato od autora, itd.).

* Naziv je naznačen bez odnosa prema statusu, u skladu sa Rezolucijom UNSCR 1244.

Tabela 4 daje detaljnije podatke o nepovoljnom stanju razvijenosti u zemljama JIE. Na primer, dostignuti stepen industrijalizacije u ovim zemljama ne premašuje 4,47%, a industrijska zaposlenost iznosi svega 17,75% ukupne zaposlenosti. Učešće industrije u BDP-u iznosi 18,43%, u odnosu na prosek za EU-27 od 24,9%, dok industrijski sektor ostvaruje svega 19,5% BDV-a (bruto dodate vrednosti). Problemi javnog, odnosno spoljnog duga slični su onima u Španiji, Portugalu i Grčkoj.

⁹ 2011. godina

¹⁰ 2012. godina

- knjiga 2

Tabela 4. Sumarni komparativni prikaz industrijskog sektora u zemljama (2012–2013)

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	BJR Makedonija
1. Ukupna zaposlenost	933.000	684.508	1.395.000	682.448
2. Industrijska zaposlenost	162.000	128.682	220.376	113.440
3. Učešće industrijske zaposlenosti (u %)	17,36	18,79	15,8	16,62
4. Nivo industrijalizacije (u %)	5,74	3,35	5,14	5,37
5. BDP industrije (u mlrd €)	1,85	1,36	8,78	0,85
6. BDP industrije (%)	19,1	10,5	20,0	11,2
7. BDV industrije (u %)	19,0	13,0	26,0	18,0

	Crna Gora	Srbija	Kosovo*	Region JIE
1. Ukupna zaposlenost	171.474	1.705.256	115.120	5.686.806
2. Industrijska zaposlenost	17.784	334.579	32.885	1.009.746
3. Učešće industrijske zaposlenosti (u %)	10,37	19,62	28,56	17,75
4. Nivo industrijalizacije (u %)	2,86	4,65	1,81	4,47
5. BDP industrije (u mlrd €)	0,49	6,01	0,95	20,29
6. BDP industrije (%)	14,65	21,8	19,5	18,43
7. BDV industrije (u %)	6,0	16,0	-	19,5

Izvor: Kompilirano na osnovu podataka nacionalnih statističkih službi zemalja i međunarodnih izvora (2013 World Economic Forum, WB, 2012, GCI 2013, UNDP, UN, 2013, i CIA WORLD FACTBOOK).

* Naziv je naznačen bez odnosa prema statusu, u skladu sa Rezolucijom UNSCR 1244.

Naspram ove opšte slike, u svakoj od navedenih zemalja postoje određene specifičnosti. Na primer, industrijski sektor u **Srbiji**, iako je ogromno nazadovao u odnosu na osamdesete godine prošlog veka, sačuvao je relativno diversifikovanu strukturu, u kojoj dominiraju: prehrambena industrija, automobilska industrija, farmaceutska industrija, IKT sektor, tekstilna industrija, industrija obuće, drvoprerađivačka industrija, naftna industrija, energetski sektor, prerada metala, prerada nemetala, industrija čelika, hemijska industrija, industrija mašina i transportnih sredstava, elektroindustrija itd.

Slična je industrija i u **Hrvatskoj**, gde dominiraju farmaceutska, IKT, tekstilna industrija, industrija obuće, naftna industrija, prerada metala,

prerada nemetala, hemijska industrija, mašinogradnja, brodogranja, elektroindustrija itd.

U **Albaniji**, nakon preduzetih reformi,¹¹ te porasta SDI sa 250 miliona € u 2006. na 900 miliona € u 2012. godini (7,7% od BDP-a), u uslovima poboljšane investicione klime za multinacionalne kompanije, pet industrijskih klastera zauzelo je vodeće pozicije: proizvodnja obuće i tekstila, prerada minerala, naftna industrija, elektroindustrija i proizvodnja građevinskih materijala. Ove aktivnosti učestvuju sa oko 83% u ukupnom izvozu, ali ostvaruju malu dodatnu vrednost. Odlični razvojni izgledi postoje u rudarstvu (Albanija ima bogate rezerve ruda hroma, bakra i nikla), čemu doprinosi i izvršena privatizacija u ovom sektoru, odnosno davanje Vladinih koncesija stranim investitorima. Broj koncesija je u stalnom porastu, a u ovom sektoru ima 738 MSP i pet velikih kompanija. Ekstrakcija i prerada mineralnih i metalnih ruda vrši se na oko 300 lokacija.

U **Bosni i Hercegovini** dominiraju: drvoprerađivačka industrija, prehrambena industrija, duvanska industrija, industrija čelika i metala, mašinogradnja i hemijska industrija.

U **Crnoj Gori**, do pre nekoliko godina, beležen je brz porast SDI, koji je dostigao oko 25% BDP-a, ali je zatim naglo i drastično opao na 14,7% BDP-a (u 2012. godini). U podužem periodu ova zemlja ima veći broj problema sa podgoričkim KAP-om (aluminijumska industrija), koji je glavni

¹¹ Prema nekim izveštajima, međutim, u suštini je bilo malo napretka u oblasti instrumenata biznis i industrijske politike (videti *Albania 2012 Progress Report*, 2013). Jedan drugi izvor (*Strategic programme for innovation and technology development of the SMEs for the period 2011–2016*) ukazao je na činjenicu da SDI izvoznim sektorima skoro da nisu pomogle u transferu znanja i tehnologije prema domaćim firmama. Još jedna negativna karakteristika odnosi se na nedostatak naučnih istraživačkih institucija, kao i na slabu saradnju industrije i univerziteta u oblasti istraživanja i razvoja. Prema dokumentu *Global Competitiveness Report 2012*, u pogledu indikatora „saradnja između industrije i univerziteta u istraživanju i razvoju“, Albanija pripada grupi najniže rangiranih zemalja u svetu, tj. nalazi se na 139. mestu među 142 zemlje. Vlasti nastoje da se nose sa ovim i sličnim teškoćama na razne načine, na primer, kroz uspostavljanje ekonomskih zona (industrijskih parkova, slobodnih zona itd.), i u tome polaze od odredbi dokumenta *Innovation and Business Technology Strategy and the Action Plan 2011–2016*, kao i od pratećih propisa za njegovu primenu. Ovaj balkanski region je naročito pogođen ilegalnom trgovinom drogom, što se odnosi i na druga područja nastanjena etničkim Albancima, kao i na neke druge regione u zemljama JIE (*CIA 2013 World Fact Book of the USA*). Sve ovo što je rečeno o saradnji univerziteta i privrede u Albaniji, može se primeniti i na druge zemlje JIE, dakako, sa svim nacionalnim specifičnostima u tom pogledu.

izvoznik Crne Gore, inače privatizovan i veoma zadužen. Prema dokumentu *Montenegro 2013 Progress Report*, Skupština je donela dve rezolucije u kojima se traži od Vlade da se renacionalizuju deonice u privatnom vlasništvu u KAP-u, kao i da naruči izradu studije dugoročnog održivog razvoja ove industrije i drugih industrijskih aktivnosti. Nacionalni parlament je takođe tražio da državna revizorska institucija ispita dug ove kompanije, ali Vlada nije odmah to učinila. Osim toga, ima i drugih otvorenih pitanja u vezi sa KAP-om, među kojima je naročito kontroverzno snabdevanje strujom ove kompanije, koje nije u skladu sa pravnim propisima, pa je i javni tužilac obavestio javnost da je počeo prikupljati informacije o ovom pitanju.¹² Prema tome, budući izgledi za alumunijumsku industriju u Crnoj Gori ostaju neizvesni, naročito u svetlu činjenice da se KAP, zapravo, nalazi u stanju bankrota. Na koncu je Vlada Crne Gore preuzela kontrolu nad ovom kompanijom. Osim aluminijumske industrije, poslednjih godina znatnije učešće u ukupnoj industrijskoj strukturi imaju: industrija čelika, prehrambena industrija, duvanska industrija, drvoprerađivačka industrija i metaloprerađivačka industrija, iako usluge imaju sve veće učešće u BDP-u. Nisko učešće industrije u BDP-u ostvareno je u skladu sa slabim pomacima u nacionalnoj industrijskoj politici, pa se nalazi da je državna (javna) podrška industriji nedovoljna, naročito u pogledu finansiranja (vidi dokument *Montenegro 2013 Progress Report*). Određena poboljšanja očekuju se od već donetih nekoliko strategija (na primer od: dugoročne strategije preduzetništva, strategije razvoja MSP, politike poboljšanja konkurentnosti itd.). Investiciono-razvojni fond Crne Gore potpisao je kreditni aranžman sa Evropskim investicionim fondom, čiji je cilj direktna pomoć sektoru MSPP. Donet je i poseban *Zakon o malom biznisu*, koji se sada implementira, a pokrenut je i prvi naučno-tehnološki park u Crnoj Gori (nazvan "Agri-food"). Predviđeno je osnivanje još nekoliko naučnih parkova, na raznim mestima u Crnoj Gori, sa ciljem da se stimuliše i unapredi saradnja između univerzitetskih institucija i privrede (u prvom redu, industrije).

¹² Ovo pitanje ima i veći broj drugih posledica, uglavnom negativnih. Na primer, velika potrošnja struje od strane podgoričkog KAP-a (često i neodobrena, te i neplaćena), dodatno opterećuje nacionalnu električnu mrežu i izaziva razne neravnoteže u njoj, zbog čega Crna Gora stalno mora uvoziti struju od drugih proizvođača u regionu, što, opet, dodatno opterećuje inače napregnute javne finansije.

U industriji **Makedonije** glavnu ulogu imaju: prehrambena industrija, duvanska industrija, tekstilna industrija, drvnoprerađivačka industrija, naftna industrija, elektroindustrija i metaloprerađivačka industrija. Prema autorki Ančevoj (Anceva, 2013:6), razvojni izgledi ove države su takođe loši, barem u neposrednoj budućnosti, budući da se u ovom času ne vidi kako bi bilo moguće postići brži industrijski oporavak.

Na **Kosovo** se gleda kao na region kojem nedostaje konkurentnost i čija privreda nije povoljna za izvoz ("export-friendly economy"), zbog raznih razloga, a svakako i zbog nepostojanja odgovarajuće tehničke infrastrukture. Osim toga, raširena korupcija i organizovani kriminal koče znatnije investiranje na ovom području (prema *Economic report Kosovo 2013*). U industrijskoj strukturi dominiraju: metalna industrija, metaloprerađivačka industrija, industrija građevinskog materijala, agro-biznis, prerada drveta i tekstilna industrija. Bruto industrijski proizvod opada u poslednjih nekoliko godina, iz više razloga, a u prvom redu zbog zastarele opreme i nedovoljnih investicija. S druge strane, visoke novčane doznake (548 miliona € u 2012), kao i znatne SDI (335 miliona €, odnosno 7% BDP-a, u 2012), znatno pomažu u smirivanju teške socijalne i ekonomske situaciji na Kosovu, barem delimično.

**STRATEGIJA JUGOISTOČNE EVROPE 2020:
POKUŠAJ DA SE PREOKRENE POSTOJEĆI MODEL RASTA
ZASNOVAN NA POTROŠNJI, KA MODELU KOJI SE
ZASNIVA NA IZVOZU I SDI, I ULOGA ŠTEDNJE I
NOVČANIH DOZNAKA U OVOM REGIONU**

Strategija Jugoistočne Evrope 2020 predstavlja pokušaj da se preokrene, sada još uvek dominantan, model rasta koji se zasniva na potrošnji, ka modelu rasta koji bi više bio zasnovan na izvozu i SDI.¹³ Osim toga, ovaj dokument treba da olakša bolja prilagođavanja razvoja zemalja JIE novijim

¹³ Ova *Strategija* usvojena je od strane predstavnika država koje su njom obuhvaćene, koncem 2013. godine. Mi u ovom času nemamo podataka o njenoj daljoj „sudbini“, na primer, da li je nakon njenog usvajanja započet proces ratifikacije u nacionalnim parlamentima, na koji način se ona implementira pre ratifikacije itd.

obrascima razvoja koji se primenjuju u razvijenim zemljama Evrope.¹⁴ Namera je da se ovaj obrt zasnuje na ubrzanom tehnološkom razvoju, jačanju konkurentnosti ovog evropskog regiona i zaokruživanju („završavanju“) reformi. Na taj način, bila bi promenjena i struktura BDP-a zemalja JIE, tako da on bude sličniji „prosečnoj“ strukturi u Evropskoj uniji (ovde: u pogledu učešća industrije u BDP-u, učešća izvoza u BDP-u itd.). Na primer, učešće izvoza u zemljama Unije iznosi oko 80%, dok učešće izvoza u BDP-u zemalja JIE iznosi 39,95% BDP-a u 2012/2013. godini (Tabela 5). *Strategija Jugoistočne Evrope 2020* predviđa da liberalizacija i olakšavanje trgovine treba da budu ključne politike koje će pozitivno uticati, kako na porast izvoza i SDI, tako i na ubrzavanje ekonomske integracije u ovom regionu. Prema *Strategiji*, u tome treba koristiti, kao svojevrsni „model“, novije iskustvo zemalja Centralne Evrope, naročito u pogledu SDI, koje su odigrale ključnu ulogu u ekonomskoj modernizaciji ovog regiona. Prema ovom obrascu, ukupni obim SDI u zemljama JIE treba da poraste sa 3,39 milijardi € u 2010. godini na 8,8 milijardi € u periodu do 2020. godine. Do 2012. godine, SDI u zemljama JIE nisu znatnije porasle, tj. dostigle su ukupno 3,46 milijardi €, odnosno 3,15% BDP-a (Tabela 5).

¹⁴ Ovde su na raspolaganju, pojednostavljeno, barem dve mogućnosti. Prema Hall&Soskice (2001:9), između privreda razvijenih država postoji sledeća razlika: dok se u liberalnim tržišnim privredama („liberal market economies“, LME) aktivnosti firmi koordinišu preko sistema hijerarhija koji je uspostavljen kroz aranžmane konkurentskog tržišta, u koordinisanim tržišnim privredama („coordinated market economies“, CME) odnosi među firmama više zavise od netržišnih relacija: „U svakoj nacionalnoj privredi, firme će težiti ka onom načinu koordinacija za koji postoji institucionalna podrška“. Navedeni autori ističu da, kako se čini, model CME omogućava veće mogućnosti za inovacije, kao i za saradnju između univerzitetskih institucija i industrije, u odnosu na aranžmane koji preovlađuju u modelu LME. S druge strane, kako to ističe Lindqvist (2009:66), u modelu LME prioritet ima izvoz, bez obzira na uticaj upravo navedenog momenta. Konsekventno, grupa zemalja JIE „ima na raspolaganju“ dva navedena modela, a možda i neku njihovu kombinaciju, upravo zbog toga što čine deo „unutrašnje evropske periferije“, ili „evropske super-periferije“ (za detalje videti Vujošević, Zeković, Maričić, 2014).

Tabela 5. SDI, novčane doznake, štednja, izvoz i BDP u zemljama JIE (2012–2013)

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	BJR Makedonija
1. SDI (u % od BDP-a)	7,7	2,0 ¹⁵	2,36	2,94
2. Doznake (u % od BDP-a)	10,9	12,9	2,43	4,0
3. Štednja (u % od BDP-a)	14,0	14,0	20,2	26,0
4. Izvoz (u % od BDP-a)	31,8	36,2	42,2	52,6
5. BDP (u mlrd €)	9,7	13,0	43,92	7,58

	Crna Gora	Srbija	Kosovo*	Region JIE
1. SDI (u % od BDP-a)	14,2	0,14 ¹⁶	7,0	3,15
2. Doznake (u % od BDP-a)	7,5	10,4 ¹⁷	8,9	7,0
3. Štednja (u % od BDP-a)	0,4	12,5	18,0	16,68
4. Izvoz (u % od BDP-a)	40,3	41,0	20,1	39,95
5. BDP (u mlrd €)	3,34	27,6	4,91	110,05

Izvori: Podaci nacionalnih statističkih službi i centralnih banaka i međunarodni izvori (2013 World Economic Forum, 2013, WB, 2012 <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>, and 2013 CIA WORLD FACTBOOK).

* Naziv je naznačen bez odnosa prema statusu, u skladu sa Rezolucijom UNSCR 1244.

Međutim, jedna od ključnih poenti našeg priloga, a i glavni predmet naše kritike *Strategije*, jeste da se zapravo ne raspolaže pouzdanom empirijskom evidencijom na osnovu koje bi se moglo jednoznačno tvrditi da bi model razvoja koji je zasnovan pretežno na SDI bio efikasniji za ukupni regionalni razvoj zemalja JIE od alternativnog modela rasta u kojem bi ključnu ulogu imali štednja, novčane doznake iz inostranstva i sredstva domaćih investitora, sveukupno kao glavni pokretač rasta i razvoja. U suštini, **Strategija uopšte ne računa na novčane doznake iz inostranstva i regionalnu štednju**, pa ih eksplicite i ne pominje u delu koji se odnosi na investicije koje su neophodne za pokretanje i održavanje rasta u zemljama JIE. Ovo svakako čudi, naspram činjenice da **prosečno učešće doznaka i štednje u BDP-u iznosi 23,68%, u odnosu na svega 3,15%, koliko iznosi učešće SDI u regionalnom BDP-u, tj. 7,5 puta više (2012)**. Sam ovaj momenat dovodi u pitanje predloženi investicioni model iz *Strategije*, što bi ga na koncu učinilo i neprihvatljivim. Naime, ne postoji ni jedan razlog zašto bi budući razvoj i

¹⁵ Cf. *First release*, 2013. godine.

¹⁶ Podatak za 2013. godinu; u 2012. godini SDI čine oko 3% BDP-a.

¹⁷ 2010. godine.

koheziju trebalo zasnivati na SDI, upravo zbog njihovog niskog učešća u BDP-u¹⁸. Ovo ne znači da SDI ne bi mogle imati važnu, možda i najvažniju, ulogu u pojedinim sektorima, na primer u rudarstvu, trgovini, bankarstvu, hotelijerstvu itd. Ovo se može očekivati na osnovu porasta broja izdatih koncesija i dozvola za istraživanja i eksploataciju pojedinih mineralnih resursa, što se naročito dešava u Srbiji, Albaniji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, gde dolazi sve veći broj MNK. Opet, ovo će značiti da i ubuduće treba računati na nastavak sindroma „rentijerskih država“, ali što se nikako ne može poistovetiti sa održivim razvojem, jer ovaj pojam označava nešto drugo, a ne predavanje nacionalnih prirodnih bogatstava na upravljanje MNK, što je manje ili više slučaj u svim zemljama JIE. Ako se, uz to, eksploatacija prirodnih resursa vrši pod supstandardnim i inferiornim ekološko-prostornim uslovima, te sa nepovoljnim socijalnim posledicama, onda o nekakvoj „održivosti“ nikako ne može biti reči.¹⁹ U većini drugih sektora, pak, treba više računati na ulogu novčanih doznaka i štednje, naročito kada je reč o osnivanju MSP, samozapošljavanju, smanjivanju siromaštva (i opstanku najsiromašnijih), smanjivanju razlika u dohotku, poboljšanju kvaliteta života i sl., naravno, pod uslovom da ove dve stavke (doznake i štednja) zadrže svoje učešće u BDP-u na istom ili približnom nivou.²⁰

¹⁸ Nema sumnje da model koji je zasnovan na SDI može odgovarati samo stranim finansijskim institucijama, u prvom redu Svetskoj banci, Međunarodnom monetarnom fondu i bankama, ali je teško objašnjivo zašto je i elitama „Zapadnog Balkana“ ovo najbolje rešenje?

¹⁹ Podsetimo se, za nacionalne vlasti postoje, uopšte uzevši, barem dve mogućnosti kada je reč o zaštiti nacionalnih prirodnih resursa, u okviru tzv. „resursnog nacionalizma“ („resource nationalism“): država može, ili da preduzme razne autoritarne, čak i represivne mere, u zaštiti domaćih resursa, čak i naporedo sa primenom pojedinih međunarodnih pravila i standarda (na primer, onih koje je uveo Međunarodni savet za rudarstvo i metale, tj., ICMM/International Council of Mining and Metal), ili da pristaje na slobodniji režim korišćenja prirodnih resursa, kroz otvoreno nepristajanje na ova pravila i standard.

²⁰ Čini se da će ovde biti na mestu jedno upozorenje, imajući u vidu da među komentatorima ne postoji potpuna saglasnost o uticaju novčanih doznaka iz inostranstva na smanjivanje siromaštva i dohodovnih razlika, odnosno o njihovoj ulozi u jačanju samozapošljavanja, a tako i u obezbeđivanju dugoročnog rasta. Kako je to naglašeno u Petreski i Jovanović (2012:3), ovde treba razlikovati „optimističko stanovište“, koje u doznakama vidi moćan mehanizam za podsticanje ekonomskog razvoja, i „pesimističko stanovište“, koje na doznake gleda kao na svojevrsno „parazitstvo“, koje slabi privredu. Pri tom, ovi autori (Ibid.:2) uočavaju da doznake postaju sve interesantniji i značajniji izvor stranih sredstava upravo za zemlje u razvoju, upravo u odnosu na SDI, stranu pomoć, priliv privatnog kapitala itd.

Drugi element gde je uloga SDI naročito upitna jeste jačanje konkurentnosti privreda zemalja JIE. Do sada je na osnovu SDI rastao uglavnom sektor usluga, kao i još samo neki sektori (prema tome kako je to prikazano gore), pa se otvoreno može sumnjati u to da bi SDI mogle odigrati značajniju ulogu u širenju inovacija i konkurentnosti koja je na njima zasnovana. I ovde se, barem zasad (tj. do 2020. godine), bolje mogućnosti vide u nastojanju na održavanju, i poboljšanju, modela koji je zasnovan na prednostima niskih troškova eksploatacije resursa, paralelno sa niskim troškovima rada, što podrazumeva veći obim eksploatacije i niže cene (prema pravilima ušteda/ekonomije obima, tj. "scale economies"), kao i nastavak uvoza i primena poznatih tehnologija. No, treba imati u vidu da čak ni ovaj model neće biti lako primeniti među zemljama JIE, pa će tako i biti teško da se dođe do nekog zajedničkog dogovora o ovome, već zbog toga što su ove zemlje u tom pogledu međusobno konkurentne, jer: prvo, moraju koristiti slične izvozne mogućnosti, drugo, imaju slične privredne strukture (koje pretežno zavise od poljoprivrednih proizvoda, drvene građe, mineralnih sirovina, tekstila, građevinskog materijala itd.) i, treće, imaju nizak stepen finalizacije industrijskih proizvoda. Ovakav pristup, odnosno politika, mogao bi imati uspeha samo ako se poveća učešće izvoznih proizvoda, tj. ako se napravi znatniji pomak od postojećeg modela, zasnovanog na uvozu i potrošnji. Ovo bi, pak, impliciralo da se mora pristupiti, barem selektivnoj, supstituciji uvoza, odnosno jačanju sopstvene industrije, jer bez toga, naprosto, ne može biti jačanja konkurentnosti ovih zemalja u međunarodnoj utakmici.²¹ Mi verujemo da se ovome može pristupiti kroz dosledniju primenu aranžmana

²¹ Mi se na ovom mestu nećemo baviti komentarisanjem pojedinih političkih aspekata ovog pitanja, na primer, postojanja/nepostojanja političke volje među elitama zemalja JIE da zaustave uticaj uvoznih lobija u svojim zemljama, čija je delatnost u dosadašnjem periodu imala očigledno negativne makroekonomske posledice. Takođe, da bi se napravio otklon od modela koji se zasniva na potrošnji (i to pretežno uvoznih roba, a sve više i usluga), neophodna je promena „razvojne filozofije“, kako kod kompanija, tako i kod političkih vlasti, ali i kod „njegove svetosti suverenog potrošača“, što sve tri grupe stavlja pred nove izazove, u prvom redu u pogledu kreditne politike. Ovo pitanje ima veliki politički „bagaž“, kojim se ovde ne bavimo, osim, dakle, što konstatujemo da je veoma relevantno. Naročito nije jasno kako bi političke vlasti i banke (koje su pretežno, ili skoro potpuno, u stranom vlasništvu, u svim zemljama JIE) gledale na neophodnost promena o kojima je ovde reč, naročito u pogledu ekspanzivne kreditne politike, koja je sve donedavno bila glavni instrument modela rasta zasnovanog na uvozu i domaćoj potrošnji.

CEFTA u regionu JIE, primenu sporazuma u oblasti energetike i infrastrukture, primenu trgovinskih sporazuma, sporazuma između Rusije i Srbije o slobodnoj trgovini, i sl. Sveukupno, usklađena primena navedenih sporazuma, u okviru zajedničkog strateškog okvira, mogla bi na koncu dovesti do svojevrsne „industrijske renesanse“ u ovom regionu, prema obrascu koji se postepeno uvodi u pogledu analogne „industrijske renesanse“ u Evropskoj uniji. Konsekventno, izrada zajedničkog strateškog razvojnog okvira za zemlje JIE implicirala bi i znatniju reviziju *Strategije Jugoistočne Evrope 2020*, jer je veći broj njenih odredbi protivan upravo izloženoj ideji.

No, i pre nego što bi se prišlo izradi zajedničkog strateškog industrijskog okvira za zemlje JIE, svaka od ovih zemalja pojedinačno morala bi promeniti pristup strateškom istraživanju, mišljenju i upravljanju (SIMU), koje se u svima njima, i to znatno, nalazi u krizi u već podužem periodu, ako ne i u stanju kolapsa. Imajući u vidu razvojni put ovih zemalja od početka post-socijalističke tranzicije, po svemu sudeći obnavljanja rasta i razvoja neće biti bez obnavljanja SIMU. Jedna od manifestacija ovakvog pomaka morala bi obuhvatiti i promenu pristupa u definisanju kriterijuma za određivanje prioritetnih politika i strateških projekata, na primer ka tzv. „prostorno-zasnovanom pristupu“/“place-based approach“. Svrha ovakvog pomaka bila bi sledeća (Vujošević, Zeković, 2013:37): 1) Da odigra ulogu glavnog instrumenta u integralnom upravljanju ukupnim teritorijalnim kapitalom zemalja JIE, u odnosu na druge velike regionalne „igračke“; 2) Da uspostavi zajednički imenitelj za evaluaciju opštih i sektorskih investicionih politika, sa ciljem da to doprinese poboljšanju komparativnih prednosti i konkurentnosti prostora JIE u međunarodnoj političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i drugoj utakmici; 3) Da integriše ključne projekte i programe u zajednički strateški okvir, na primer, prema konceptu „integralnog teritorijalnog investiranja“ (*ITI/Integrated Territorial Investment*), zasnovanog na uvažavanju prostornih aspekata; 4) Ovaj pomak mogao bi svakako pomoći boljem uključivanju lokalnih aktera i lokalnih zajednica, prema konceptu „lokalni razvoj koji određuje zajednica“ (*Community-led Local Development*); 5) Takođe bi mogao doprineti otklonu od sada preovlađujućih „razvojnih vizija“, većinom apstraktnih, neproaktivnih i neimplementabilnih (fantomskih „novih raz-

vojnih modela"²²), ka razvojnim strateškim konceptima koji su ostvarljivi, najpre zbog toga jer se za njih može definisati potreban implementacijski instrumentarijum; i 6) Mogao bi pokrenuti pripremanje nacionalnih i regionalnih strateških dokumenata, koji su inače neophodni, kao preduslov za konkurisanje zemalja kandidata za prijem u Uniju – za dobijanje sredstava iz pretprijetnih fondova, odnosno instrumenata (IPA).

NOVA STRATEGIJA INDUSTRIJALIZACIJE („REINDUSTRIJALIZACIJE“) EVROPE I NEKOLIKO PREPORUKA ZA ZEMLJE JUGOISTOČNE EVROPE

Nova evropska industrijska politika – „renesansa evropske industrije“

Zagovornici planiranja i savremene industrijske politike naglašavaju da glavni razlog za uvođenje i ostvarivanje industrijske politike treba tražiti u često lošem i nepovoljnom funkcionisanju tržišnog mehanizma (Savić, Zeković, 2004; Vujošević i dr., 2012:154; Vujošević i dr., 2010:99). Analogno, naglo slabljenje konkurentne sposobnosti Evropske unije, u odnosu na druge velike svetske „igrače“, nagnalo je lidere Unije da preduzmu obuhvatnu analizu uzroka ovakvog slabljenja, što je na koncu za rezultat imalo donošenje jednog broja novih direktiva da se pokrenu promene. Ove analize su pokazale da je u Uniji napravljena odlučujuća greška kada je odlučeno „... da njen cilj ne treba da bude očuvanje jake industrije, već da njena privreda treba da počiva na uslugama, što je bio jedan inače široko prihvaćeni (liberalni) koncept“ (Bollino, 1983). Suočeni sa boljom konkurentnošću SAD-a i Kine, u političkom i ekonomskom klasteru Evropske unije odlučeno je da treba potražiti nova rešenja za očuvanje industrije i

²² Ovakvi modeli su, onedavno, naročito postali popularni upravo u Srbiji. Samo se po sebi razume da bi primena pristupa koji polaze od posebnosti konkretnih područja, u okviru zemalja JIE, odnosno u okviru njihovih sastavnih regija, takoreći odmah pokazala nerelevantnost i manipulativnost „apstraktnih i uopštenih vizija/strategija“, na stranu što bi u zasluženu penziju poslala one ekonomiste i političare koji su, tada u ulozi „glavnih arhitekata tranzicijskih reformi“, bili konceptori „reformi“ koje su, barem u Srbiji, dovele do jedne od najgorih mirnodopskih razvojnih decenija u čitavoj njenoj novijoj političkoj istoriji, a poslednjih godina prednjače u predlaganju pomenutih „novih razvojnih modela“.

industrijske politike, i to upravo na nivou čitave Unije. Kao rezultat ove i sličnih inicijativa, doneta je *Lisabonska strategija 2000*, koja je potom u nekoliko navrata dopunjavana, a vrh ovog procesa bilo je donošenje *Strategije Evropa 2020*. Naporedo s tim, Evropska komisija je pokrenula strategiju nove industrijalizacije („reindustrijalizacije“) Evrope, čiji je glavni cilj stvaranje novih radnih mesta, što obuhvata i stvaranje odgovarajućih institucionalnih aranžmana, kao podrške ekonomskom restrukturiranju.²³ U dokumentu pod nazivom *Za evropsku industrijsku renesansu/For a European Industrial Renaissance*, koji je usvojen 22. januara 2014. godine, traženo je od zemalja članica da prihvate prioritetsnu važnost industrije za stvaranje radnih mesta i rasta, a tako i važnost konkurentnosti industrije, i to u svim politikama Unije i u nacionalnim politikama. Evropska komisija je predočila niz novih predloga za oblasti energije, transporta i mreža fizičkih i digitalnih komunikacija, naporedo sa zahtevom da se implementiraju propisi koji se odnose na zaokruživanje internog tržišta Evropske unije. U svemu ovome, naglašena je uloga industrijske modernizacije, kroz investicije u inovacije, efikasno korišćenje resursa, nove tehnologije, znanja i veštine, kao i značaj boljeg pristupa finansiranju ovih aktivnosti preko fondova Evropske unije. Osnovna zamisao, a i krajnji cilj, sastoji se u tome da se formira što bolja poslovna klima, u prvom redu kroz pojednostavljivanje zakonskog okvira i poboljšanje efikasnosti javne uprave na svim nivoima, tj. Unije, država i regiona. Uz to, u prvi plan je stavljena neophodnost da se usklade neki

²³ Pozadinu ove i sličnih inicijativa činilo je postojano smanjivanje broja radnih mesta, naročito nakon izbijanja krize 2008. godine, kada je u industriji broj radnih mesta smanjen za oko 4 miliona, naporedo sa smanjivanjem industrijske proizvodnje za oko 10%, padom konkurentnosti itd. (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/industrial-policy/files/20121010_slides_technical_briefing_en.pdf). Pre toga, u dokumentu pod nazivom *Competitiveness report 2013*, konstatovano je da „nema rasta i radnih mesta bez industrije“, odnosno, da „evropska ekonomija ne može napredovati bez jake industrijske osnove“. Nekako u isto vreme, Antonio Tajani, evropski komesar za industriju i preduzetništvo, rekao je: „Ne smemo dozvoliti da industrija nastavi da napušta Evropu... evropska industrija može pokrenuti rast i stvarati zaposlenost... Danas stavljamo na dnevni red pitanje uslova za održivu reindustrijalizaciju Evrope, sa ciljem da pokrenemo investicije koje su potrebne za nove tehnologije i preduzetništvo... mi možemo industriju vratiti u Evropu“. Tajani je, takođe, naglasio, kao hitan zadatak, da se „... Evropa mora reindustrijalizovati za 21. vek... jer je jaka industrijska osnova od životne važnosti za prosperitetnu i ekonomski uspešnu Evropu“.

međunarodni standardi, pravila za otvoren pristup javnim nabavkama, zaštite patenti i unapredi ekonomska diplomatija. Nakon toga, usledilo je još jedno Saopštenje ("Communication"), pod nazivom *Vizija za unutrašnje tržište proizvoda/A vision for the internal market for products* (2014), u kojem je naglašeno da je neophodno racionalizovati postojeći regulatorni okvir i podršku MSP, najpre u pogledu boljeg pristupa finansiranju i jačanju osposobljenosti za inovacije u sektoru MSP. Sve skupa, ovo bi trebalo znatno da doprinese jačanju konkurentnosti Unije, kako bi se prevazišli sadašnji izazovi, sve sa ciljem da se postigne tražena teritorijalna kohezija, tzv. „prostorno-zasnovani pristup“²⁴ i koordinisana primena politika. Sa ciljem da se promeni sadašnji opadajući trend rasta, ka reindustrijalizaciji Unije kao poluzi novog rasta, definisano je da učešće industrije u BDP-u Unije treba da poraste na 20% do 2020. godine, sa 15,6% u 2012. godini, što bi omogućilo Uniji da zadrži vodeću svetsku poziciju u većem broju industrijskih sektora, na primer u: automobilskoj industriji, aeronautičkoj industriji, građevinarstvu, kosmičkoj industriji, hemijskoj industriji, farmaceutskoj industriji itd. Nadasve, nova industrijalizacija („reindustrijalizacija“) Evrope mora nužno da bude „zelena“, u skladu sa zahtevima koji se postavljaju zbog klimatskih promena.

Prvi dokument u kojem je nagovešteno da je hitno potrebno povećati učešće industrije u BDP-u Unije (do 20%) bila je *Evropska industrijska strategija/European industrial strategy*, objavljena u oktobru 2012. Evropska komisija je predložila da se promeni, već tada sve širi trend da se evropska industrijska postrojenja lociraju na raznim „of-šor“ lokacijama, te da se više investira (u okviru „nove industrijske revolucije“) u inovativne i/ili „čiste“ sektore, čime bi se naporedo stvarala nova vrednost i ostvarivali ciljevi Unije u pogledu „zelene ekonomije“. Ovde je naročito naglašavan značaj veze između energetske politike, s jedne strane, i klimatske i industrijske politike,

²⁴ Sa ciljem da se „... obnovi atraktivnost Evrope za proizvodne lokacije“, „prostorno zasnovani pristup“ počiva na četiri „stuba“: 1) Povećano investiranje u fabrike i istraživanje i razvoj; 2) Širenje i jačanje internog tržišta, naporedo sa „otvaranjem međunarodnih tržišta“; 3) Jačanje „otvorenog pristupa međunarodnim tržištima“ za kompanije, a naročito za MSP, kroz nove trgovinske aranžmane; i 4) Obrazovanje i obuka, naporedo sa boljim uklađivanjem ponude i tražnje na tržištu rada.

s druge.²⁵ Ovime je trebalo umiriti poslovni sektor, koji je bio zabrinut oko dodatnih troškova koje izazivaju nova klimatska politika, regulacija ugljovodoničkog sadržaja i energetska politika (sa izglednim porastom cena energije), na stranu što je upravo ovaj sektor najviše ukazivao na neusklađenost među ciljevima ovih politika (videti *Die Welt*, 2012). Na tragu ovakvih razmišljanja, u dokumentu *Lisbon calls for EU reindustrialization* (2012), koncept reindustrijalizacije predložen je *Savetu Evropske unije za konkurentnost*, naročito sa stanovišta seljenja korporacija izvan Evrope i sastavnog gubitka radnih mesta u Uniji. U to vreme, ovakav pomak u razmišljanju bio je podržan kroz veći broj drugih, analognih dokumenata, na primer: *Misija rasta: Evropa kao lider nove industrijske revolucije/Mission Growth: Europe at the Lead of the New Industrial Revolution* (2012); *Report on the Member States*, (2012); *The EU Efficiency Action Plan* (2011); *The EU Climate and Energy Package* (2009) itd. U svima njima je naglašavano da neće biti opstanka, odnosno održivog rasta i razvoja evropske ekonomije, bez dubokih promena njene industrijske strukture. Takoreći, u svim tim dokumentima naglasak je stavljan na nekoliko „stubova“ nove industrijske politike u Evropskoj uniji,²⁶ od kojih su najvažniji sledeći: 1) Investiranje u inovacije, naročito u šest prioritarnih oblasti koje imaju najveći značaj za obnovu rasta u Evropi (industrijske tehnologije za čistu proizvodnju, održivi građevinski materijali i sirovine, čista vozila, biopoljoprivredni proizvodi, ključne pomoćne tehnologije i „pametne“ mreže); 2) Poboljšanje tržišnih uslova investiranja i poslovanja; 3) Bolji pristup finansiranju i kapitalu; 4) Poboljšanje ljudskih resursa („humanog kapitala“) i znanja i veština za transformaciju industrije, naporedo sa boljom saradnjom između poslodavaca, radnika i vlasti („države“); 5) Omogućavanje boljeg pristupa MSP finansiranju ovog sektora, naporedo sa reformom javne administracije; i 6) Porast učešća novih i obnovljivih resursa i izvora u ukupnoj proizvodnji energije (što se označava na razne i različite načine, na primer, „aktivnosti niskougljeničkog dioksida, zelene i resursno efikasne aktivnosti“, „ekonomska promocija nisko-

²⁵ U pojedinim akademskim krugovima, ovaj trend ka osvajanju novih tehnologija i uspostavljanju tzv. „niskougljeničke ekonomije“ („niskougljeničke budućnosti“) shvaćen je kao početak novog *Kondratijevljevoog talasa (ciklusa)*, ali sa još jednim važnim ciljem, naime, da se smanji uticaj Kine, koja je postajala sve konkurentnija sa svojom novom „zelenom“ industrijskom politikom.

²⁶ Treba reći da su svi ovi dokumenti imali podršku Evropske komisije.

ugljeničkog dioksida", „dekarbonizacija ekonomskih aktivnosti" i sl.), sa sašnjeg, još uvek niskog nivoa, na 20% učešća u ukupnoj proizvodnji do 2020. godine.²⁷ Kao „krovni document" za novi pristup i sve aktivnosti ove vrste određena je *Strategija Evropa 2020 (The Strategy Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010)*, koju je pratilo donošenje još nekoliko dokumenata, koji su se bavili različitim posebnim pitanjima. U dokumentu *Strategija Evropa 2020* (str. 12) naglašavano je da izlaz iz tekuće krize treba tražiti kroz donošenje i primenu odgovarajućih novih instrumenata, koji treba da podrže nove pristupe i nove politike.²⁸ Tražen je izlaz iz zamršenog spleta tekuće budžetske i monetarne politike, te i tekuće politike vladine pomoći pojedinim sektorima, najpre tako što su ove politike postale predmet pomnog ispitivanja ključnih političkih, institucionalnih i drugih faktora. Traženi „izlaz" pronađen je u koncepciji čiju okosnicu treba da čini koordinacija novih ekonomskih politika (prema drugoj formulaciji, „koordinacija tržišnih privreda"), u četiri glavne oblasti: 1) Definisanje kredibilne izlazne strategije, instrumenata i mera, uz ponovno uspostavljanje državne pomoći (zasnovane na sledećim principima: što skorije ukidanje fiskalnih podsticaja i oporavak MSP; kratkotrajna pomoć za zapošljavanje; ukidanje one vrste pomoći koja iskrivljuje funkcionisanje jedinstvenog tržišta; bolji pristup MSP shemama finansiranja i investiranja; ukidanje pomoći finansijskom sektoru, počevši od vladinih garantija itd.); 2) Reforma finansijskog sistema (kroz niz pojedinačnih i međusobno usklađenih koraka: nadzor finansijskog sektora; dorada regulatornog okvira, sa ciljem da se promovišu preglednost/„transparentnost", stabilnost i odgovornost u pogledu finansijskih derivata i tzv. „infrastrukture finansijskog tržišta"; jačanje finansijske revizije i zaštita potrošača; poboljšanje upravljanja finansijskim institucijama; sprečavanje finansijskih kriza i bolje upravljanje krizama itd.); 3) Uvođenje „pametne" budžetske konsolidacije,

²⁷ Ove i slične odredbe bile su široko podržane u odgovarajućim reformskim paketima koji su donošeni u Uniji, sa ciljem da se poboljšaju poslovni izgledi, odnosno da se ojača industrijska konkurentnost, što se odnosi najpre na sledećih pet oblasti: industrijska produktivnost, izvoz, inovacije i održivost, poslovno okruženje i infrastruktura i finansije i investiranje.

²⁸ Ovde treba podsetiti da je tih godina fiskalna politika bila ekspanzivna, sa kamatnim stopama na minimumu. U periodu od nekoliko godina, vlade su davale opštu i veliku pomoć bankama za izlazak iz finansijske krize, dok su drugi sektori dobili mnogo manju pomoć, tipično privremeno, najviše kroz posebne oblike državne pomoći.

sve imajući u vidu odlučujući uticaj javnih finasija na upravljanje rastom i razvojem i na stvaranje nove zaposlenosti,²⁹ sa ciljem da doprinese dugoročnom rastu; i 4) Koordinacija aktivnosti u okviru ekonomske i monetarne unije, kao i međusobna koordinacija. Stoga se može reći da je krajnji **cilj dokumenta *Strategija Evrope 2020* bio da uspostavi novi model razvoja**, u duhu paradigme održivog razvoja, kako na opštem ekonomskom nivou i u okviru pojedinačnih sektora, tako i na nivou čitave Evropske unije i u zemljama članicama (za detalje videti Hadžić, Zeković, 2013:418).

***Strategija Jugoistočne Evrope 2020* i njena implementacija u periodu produžene krize: koordinacija politika naspram strukturalne divergencije?**

Polazeći od osnovne orijentacije i odredbi *Strategije Evropa 2020*, *Strategija Jugoistočne Evrope 2020* bi trebalo naročito da naglasi značaj jačanja konkurentnosti izvozne industrijske proizvodnje, sa velikom dodatnom vrednošću. Ovaj zadatak treba da bude ostvaren u tri faze zaredom: u prvoj fazi treba revitalizovati i oporaviti ključne industrijske aktivnosti, u drugoj fazi se traži restrukturiranje i novi „inženjering“ („reengineering“) i u trećoj fazi se očekuje „renesansa“ industrije i znatan porast njene konkurentnosti na međunarodnim tržištima. Prema ovom obrascu i redosledu, novi industrijski razvoj, analogno odredbama *Strategije Evropa 2020*, treba

²⁹ Ovakav novi pristup je, međutim, ubrzo stavio ključne aktere u upravljačkom klasteru Unije pred veći broj **novih dilema**. Primera radi, dok je, s jedne strane, smanjivanje budžetskog deficita na manje od 3% (predviđeno da bude ostvareno do kraja 2014. godine) uvedeno kao opšte pravilo, što je trebalo da bude praćeno odgovarajućom konsolidacijom javnih finasija i odgovarajućim reprogramiranjem budžeta, ispostavilo da, s druge strane, ovakav izbor i pravac događaja koji je usledio može ugroziti neke druge ciljeve Unije, naročito one koji se odnose na tzv. „Evropski društveni model“ (a na koji je naročito ponosan briselski politički i administrativni aparat), posebno u delu obrazovanja, penzija, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite itd. Naročito je porasla zabrinutost u pogledu prioriteta investiranja u obrazovanje i radne veštine, istraživanja i razvoj, komunikacijske mreže i sl., a u prvom redu u onim zemljama Unije, i drugim evropskim zemljama, koje su najviše bile pogođene, najpre globalnom i nacionalnim krizama, a potom oštrim merama za rešavanje krize koje su nametnute iz Brisela i Vašingtona (sve zaoštrenija fiskalna disciplina, ukidanje makroekonomskih neravnoteža, opšti „ekonomski nadzor“, koji je uveden za ove zemlje itd.). Ako ništa drugo, nove dileme su još jednom upozorile na neophodnost da politike u ključnim oblastima moraju biti međusobno usklađene!

zasnivati na investicijama u nove tehnologije, inovacije, istraživanja i razvoj i ljude, odnosno ljudske resurse („ljudski kapital“). Ovime treba obezbediti ostvarivanje nekoliko strateških razvojnih ciljeva, a u prvom redu ostvarivanje dinamičnog rasta i razvoja, novu zaposlenost, porast izvoza, privlačenje novih investicija i stvaranje novih MSP. Jedan skup implementacijskih instrumenata usmeren je na posebna prilagođavanja („special arrangements“), uključujući i privatizaciju javnih preduzeća i uvođenje efikasnije politike zaštite životne sredine. Definisani su tematski klasteri, u kojima se očekuju ključne promene odnosno poboljšanja: 1) Jačanje konkurentnosti i produktivnosti i porast izvoza; 2) Restrukturiranje industrije, zasnovano na tzv. „privredi zasnovanoj na znanju“ („knowledge-based economy“) i održivom razvoju; 3) Poboljšanje institucionalnog i pravnog okvira i poslovne klime; 4) Rast zaposlenosti; 5) Usklađen teritorijalni (regionalni) razvoj; 6) Aktivnosti iz bloka tzv. „niskougledničke privrede“, u skladu sa zahtevima koji se odnose na klimatske promene; i 7) Razvoj biznisa, inovacija i industrijske infrastrukture (industrijskih zona, industrijskih parkova, poslovno-industrijskih klastera itd.). Pri tome, naglašavamo da bi odlaganje preduzimanja navedenih aktivnosti zasigurno pogoršalo postojeću situaciju u privredama zemalja JIE.

Ostvarivanjem navedenih ciljeva, do 2020. godine prosečan nivo BDP-a po stanovniku u zemljama JIE trebalo bi da dostigne 44% proseka Evropske unije, sa sadašnjih 36% (2010), po osnovu otvaranja 1 (jednog) miliona novih radnih mesta.³⁰ Ovo pretpostavlja da će privrede zemalja JIE rasti brže od planiranog rasta privreda Unije. Na teorijskom nivou, ovaj pristup se aproksimuje metaforom o „regionalnim lavovima i gazelama“, što treba da prikaže razlike u dinamici rasta među područjima različitog stepena razvijenosti, odnosno različitog razvojnog potencijala. Ova metafora je odnedavno stekla popularnost (videti Nijkamp et al., 2007), a njena relevantnost možda je znatnija upravo u regionu JIE, kao i u Uniji među njenim velikim regionalnim područjima, jer su razlike sada veoma velike, a ne vidi se kako bi se mogle smanjivati u predstojećoj budućnosti.

³⁰ Pored toga, naglašen je i značaj porasta transparentnosti procedura i rada institucija u javnom sektoru, kroz stvaranje i implementaciju odgovarajućeg pravnog okvira, što sve zajedno takođe treba da doprinese obnovi i održavanju ekonomskog rasta.

Mi već ovde konstatujemo da su navedeni ciljevi *Strategije Jugoistočne Evrope 2020* pod velikim znakom pitanja, upravo kada imamo u vidu postojeća i predvidljiva ograničenja sa kojima se suočavaju južnoevropske zemlje, među kojima su posebno nepovoljna sledeća: nisko učešće industrije u BDP-u (18,43%), nisko učešće industrijske zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti (17,75%) i nisko učešće industrije u bruto dodatoj vrednosti (ca. 19,5%); veliko zaostajanje u tehnološkom razvoju u odnosu na razvijenija područja Unije; nedovoljno investiranje u istraživanje i razvoj;³¹ slaba primena inovacija, transfera znanja ("know-how") i tehnologije; nedostatak visoko kvalifikovane radne snage odnosno znanja, nedostatak kapitalne regionalne infrastrukture i, naročito, slaba povezanost sa ključnim evropskim koridorima u mreži TEN-T itd. Poslednji navedeni nedostatak predstavlja takoreći najveći hendikep ovog područja u njegovom otvaranju prema svetskim tržištima, jer direktno otežava izvoz roba i usluga. U situaciji kada u najnovijim (s kraja 2013. godine) evropskim razvojno-finansijskim shemama za period do 2030. godine nije predviđeno znatnije investiranje u poboljšanje kapitalne tehničke infrastrukture u regionu JIE, već sada se sa sigurnošću može utvrditi da ne treba očekivati ni znatnije SDI dok se infrastruktura ne popravi, odnosno dok se ne izradi nova.

Pored navedenih, treba ukazati na još jedan faktor, koji ima naročito ograničavajuće dejstvo. Naime, u regionu JIE ne postoje institucionalne instance, a tako ni neophodni aranžmani, za uspostavljanje i vođenje zajedničke razvojne strateške politike. Dejstvo ovog faktora je tim nepovoljnije što sve zemlje JIE očekuju da će povećati izvoz roba i usluga u druge zemlje JIE (što je, uostalom, i jedno od uporišta *Strategije JIE 2020*), što implicira postojanje određenih aranžmana o slobodnoj trgovini među ovim zemljama. Ovo je, pak, veoma diskutabilno, najpre naspram niske tražnje i niskog učešća potencijalno izvoznih roba i usluga sa ovog područja na inače veoma konkurentnim svetskim tržištima. Prema tome, pod postojećim uslovima, koje aktivnosti odnosno koja područja JIE se uopšte mogu označiti kao „regionalne gazele”? Ili, da to formulišemo unekoliko drugačije, gde se

³¹ Zemlje JIE u proseku troše manje od 1% BDP-a na istraživanja i razvoj i investicije u inovativne aktivnosti, što je znatno manje od postojećeg stanja u razvijenijim delu Unije, a još manje od strateških ciljeva Unije u ovoj oblasti. Pri tome, treba imati u vidu da neke zemlje JIE ne troše više od 0,3% BDP-a na navedene aktivnosti.

nalaze stvarne niše za novi industrijski razvoj ovog regiona, za koje se može očekivati da bi mogle biti glavni pokretači budućeg dinamičnog razvoja? Na kraći rok, ova rasprava može se preusmeriti na jedan drugi pravac: u situaciji kada velika nezaposlenost predstavlja najveći socijalni, ekonomski i politički problem, od kojih se ekonomskih aktivnosti, u okviru koncepta nove industrijalizacije („reindustrijalizacije“) može osnovano očekivati da obezbede brz i intenzivan porast novih radnih mesta? **Na ovim i sličnim pitanjima se prelamaju sve dileme oko Strategije Jugoistočne Evrope 2020, a naše polazište u ovom prilogu jeste da je neophodna znatna revizija Strategije da bi novi industrijski razvoj zbilja mogao obezbediti novi rast i novu zaposlenost.** Sumarno, ne mogu se očekivati novi razvoj i nova zaposlenost bez otklanjanja gore navedenih ograničenja. U prilog tome, u zaključnom delu ovog poglavlja detaljnije razrađujemo ovu tvrdnju, a zatim ukratko navodimo mišljenja jednog broja autoritativnih komentatora, koja mogu pomoći u promišljanju novih konceptualnih problema koji su pokrenuti *Strategijom*, naspram mizerne razvojne stvarnosti zemalja JIE.

Najpre, teško je očekivati da bi u budućnosti javni prihodi mogli biti ostvareni pod pretpostavkama za koje je izgledno da će nastati kao posledica raznih mera „štednje i racionalizacije“, koje se preduzimaju u takoreći svim zemljama ovog regiona. Primera radi, na koji način bi te mere mogle doprineti ostvarivanju jednog od ključnih ciljeva *Strategije*, onog koji se odnosi na jačanje konkurentnosti? U vezi s tim, skoro je izvesno da opstajanje razvojne divergencije između zemalja JIE i drugih delova Evrope ne može pomoći smanjivanju jaza u stepenu konkurentnosti. Razvojna divergencija ima mnogo pojava oblika, a među najvažnijima su razlike u teritorijalnoj (regionalnoj, područnoj itd.) razvijenosti i razlike u dohocima. Ove razlike se teško smanjuju, naročito u uslovima produžene krize. Tek treba proceniti da li zajednička razvojna politika, čak i pod pretpostavkom da je njeno donošenje plauzibilno među takoreći do juče „posvađanim komšijama“, može doprineti razrešavanju navedenih i sličnih pitanja. Da podsetimo, ovde su potrebne tri vrste političke volje: prva, da se određena pitanja uopšte stave na politički dnevni red; druga, da se o tome donesu strateške odluke, sa sastavnim instrumentarijumom za implementaciju i treća, da se implementaciji odluka zbilja pristupi sistematski i programirano, a uz to efikasno i efektivno (za detalje videti Vujošević, 2007). Tako, s jedne strane, smanjivanje razvojnih razlika, kao i rešavanje drugih pitanja (pre-

velika teritorijalna fragmentisanost, odnosno nedovoljna povezanost, generalno nizak stupanj razvoja itd.) ne mogu se očekivati bez uspostavljanja zajedničkog strateškog okvira, ili bez zajedničkog strateškog planiranja, upravljanja i kontrole, dok, s druge, upravo specifično razumevanje ovih i drugih problema, a tako i razvojnih mogućnosti i ograničenja od strane svake zemlje JIE, predstavlja jednu od ključnih prepreka za uspostavljanje zajedničkog upravljačkog okvira. Kao imperativ ostaje da se napravi znatniji pomak od postojećeg modela konkurentnosti, zasnovane na niskim troškovima, ka modelu koji je zasnovan na većem učešću i ulozi inovativnosti (Tabela 6).

Tabela 6. Konkurentnost zasnovana na niskim troškovima i konkurentnost zasnovana na inovacijama

Konkurentnost zasnovana na niskim troškovima	Konkurentnost zasnovana na inovacijama
Prednosti se stvaraju na osnovu niskih troškova resursa i radne snage	Prednosti se stvaraju na osnovu građenja jedinstvene tržišne pozicije
Naglasak je na većem obimu i nižim cenama	Naglasak je na novim proizvodima i postupcima
Uvoz i imitiranje tehnologija	Razvoj svetski relevantnih tehnologija
Prati dominantne trendove	Uspostavlja trendove

Izvor: Twigge-Molecey (2012)

Pritom, treba naglasiti da su sva pitanja izrade zajedničkog strateškog okvira još uvek otvorena i da u njihovom razrešavanju jedva mogu pomoći povremeni „optimizam i entuzijazam“ koje demonstrira deo političkih elita zemalja JIE, naime, kada radi na zajedničkim dokumentima kao što je *Strategija*. U nastavku ukratko navodimo nekoliko takvih pitanja.

Najpre, kao što naglašava Hare (2008), za tranzicijske privrede zemalja JIE je imperativ da preduzmu industrijsko i drugo privredno restrukturiranje i diversifikaciju privredne strukture. S druge strane, ovakav zadatak teže je ostvariti upravo u ovako nerazvijenim privredama, nego što je to u „normalnim“ privredama, tj. u razvijenijim privredama. Vlast („država“) u nerazvijenim privredama, tipično, nije u stanju da dobro i jednoznačno odredi one sektore koje treba prioritarno diversifikovati, a institucionalnoj neosposobljenosti ove vrste doprinose i razni nedostaci „slobodnog tržišta“. Ali, za „prosvetčenu političku volju“, uz to i kompetentnu, postoje mogućnosti da se preduzmu odgovarajući koraci. Prema

tome, moraju postojati „niše“ aktivnosti koje mogu postati pokretači promena, čemu u prilog svedoči upravo novije iskustvo već pominjanih „koordinisanih tržišnih privreda“. Ako se ne pretpostavi tako nešto, ne vidimo druge mogućnosti da se, nakon faze zaostajanja i dezintegracije, krene u fazu obnove i reintegracije regiona JIE, jer bi se u suprotnom postojeća situacija mogla još i pogoršati (prema obrascu *periculum in mora*). U tom pogledu, ima određenih analogija između opšteevropskih dilema oko razvojnih divergencija i dilema koje su specifične za region JIE, a koje se najpre odnose na davanje prostora propulzivnim i potencijalno najdinamičnijim područjima, tj. „regionalnim lavovima“, da obnove rast i time ojačaju konkurentnost prostora o kojem je reč.

Sledeće otvoreno pitanje u vezi sa *Strategijom* tiče se uloge aranžmana o slobodnoj trgovini. U slučaju zemalja JIE, reč je o malim i otvorenim privredama, koje su izuzetno osetljive na eksterne šokove kao što je globalna kriza i koje trpe najviše šteta. Postoji ogromna empirijska evidencija (videti, na primer, Diao et al., 2007) da liberalizacija trgovine sama po sebi neće doneti koristi, na primer, kroz porast blagostanja, ako se naporedo ne preduzmu i druge mere, upravo kao korektiv pukoj liberalizaciji. Noviji uvidi od istih autora potkrepljuju neke njihove ranije nalaze (Diao et al., 1998) da liberalizacija trgovine ima malo uticaja na realokaciju (presumeravanje) resursa u domaće aktivnosti R&D, odnosno, da može znatnije pomoći tzv. „prekogranicnom prelivanju“ (“cross-border spillovers”) one vrste tehnoloških znanja koja stimulišu rast. Prema tome, i uopšte uzevši, trgovinska liberalizacija može dovesti – umesto do očekivanih rezultata – do smanjivanja rasta i dugoročnog smanjivanja društvenog blagostanja, premda na kratak rok može povećati prihode.

Prema Bartlett and Prica (2012), globalna kriza je „preneta“ u zemlje JIE upravo preko smanjivanja kredita, novčanih doznaka i izvoza, premda nejednako po zemljama ovog područja. Njihova analiza pokazuje da je institucionalni napredak, koji je ostvaren u ovim zemljama (na primer: EU integracije, tranzicijske reforme, bolje upravljanje itd.) imao i veći broj negativnih posledica, a u prvom redu onih koji se odnose na slab ili negativan ekonomski rast zemalja JIE tokom trajanja krize.³² Ovi autori

³² Ovaj nalaz podupire ranije slične nalaze istih autora (vidi Diao et al., 2000, 2007), koji su koristili dinamički model opšte ravnoteže, kojim je pokazano da trgovinski i finansijski

zaključuju da se „... različiti uticaji globalne krize na zemlje ovog regiona mogu objasniti njihovim različitim stepenom integracije u globalnu ekonomiju i EU“, kao i da su „... institucionalne reforme koje su preduzete tokom perioda buma, ove zemlje učinile međunarodno integrisanijim, a stoga i ranjivijim na uticaj globalne krize“. Ovde samo usput pitamo: da li ovaj i slični nalazi mogu doprineti jačanju otpora prema Uniji, a time i utrti put jednoj drugoj mogućnosti, a to je „evropeizacija izvan Evropske unije“?

Kada je reč o posebnim instrumentima za institucionalna prilagođavanja (o čemu ima odredbi i u *Strategiji JIE 2020*), neki autori (na primer, Dullien, 2013) naglašavaju značaj koji bi moglo imati osnivanje instrumenta „evropskog osiguranja od nezaposlenosti“ (“European Unemployment Insurance”), koji bi mogao pomoći u traženju odgovora na asimetrične i simetrične šokove poslovnih ciklusa. Ovaj predlog bi mogao biti od naročitog značaja i za zemlje JIE, upravo sa stanovišta njihovog suočavanja sa tekućom krizom. U vezi s tim, Vandenbroucke et al. (2013) naglašavaju opasnosti od „preteranih socijalnih razlika“, koje, prema njihovom mišljenju, predstavljaju jednaku pretnju zemljama Evropske unije kao i „preterane ekonomske razlike“. Oni nalaze da bi politika garantovanih minimalnih nadnica mogla biti korisno sredstvo za zaustavljanje deflacije, smanjenje nejednakosti, ublažavanje razlike u konkurentnosti i rešavanje problema neravnoteža u tekućim plaćanjima. U tom pogledu, a naročito kada je reč o garantovanim minimalnim nadnicama, svaka zemlja treba da ima specifična rešenja, prilagođena nacionalnim prilikama, a da pri tom omogući i centralizovane i decentralizovane pregovore o nadnicama (i drugim radnim pravima).

Na kraju, treba ukazati na činjenicu da zemljama JIE nedostaje institucionalna i regulatorna struktura da se nose sa sve jačim i integrisanijim tržištima kapitala. S druge strane, kapital upravo zbog toga često nema dovoljno poverenja da dođe u neko područje, što se manifestuje, kako slabim i nedovoljnim investiranjem, tako i manjom potrošnjom u ovom regionu. Čini se da ovo koincidira sa jednom drugom tendencijom, na koju

tokovi, koji povezuju regione, zapravo doprinose stalnoj reprodukciji eksternih šokova, na stranu što se efekti krize nejednako šire među ispitivanim zemljama. Takođe, ovi autori nalaze da su razvijene industrijske privrede manje osetile udar krize, to jest, bez kardinalnih poremećaja, što ih navodi na zaključak da je naglašavanje negativnog uticaja krize na industrijske ekonomije neosnovano i prenaplašeno.

je ukazano još u Alba et al. (1998), da ekonomska recesija, finansijski i korporacijski problemi, problem likvidnosti, naporedo sa raznim političkim izazovima, pojačavaju sklonost ka „avanturističkom ponašanju“ privrednih aktera (čija je posledica, tipično, pad ekonomskih aktivnosti). Ako se ovo sada desi u regionu JIE, to će biti nova preteća opomena za razvojnu budućnost ovih zemalja.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Sa izuzetkom Hrvatske, ostalih šest zemalja Jugoistočne Evrope, čije su privrede razmatrane u ovom prilogu, očekuje „evropeizacija izvan Evropske unije, uz njenu ograničenu pomoć i u uslovima produžene krize“.³³ Sve ove zemlje, uključujući i Hrvatsku, nalaze se u dubokoj krizi, sve veoma zadužene,³⁴ sa privredama i javnim finansijama na ivici kolapsa, a time i sa veoma smanjenim manevarskim prostorom javnih vlasti za intervencije u razvojnim i srodnim pitanjima. Naročito je smanjen manevarski prostor za nove, pretežno redistributivne i inovativne industrijske politike, u prvom redu upravo zbog opšte nestašice ljudskih, finansijskih, institucionalnih, organizacionih i drugih resursa (videti Vujošević i dr., 2013). U tom pogledu, nema sumnje da je zaokruživanje postsocijalističkih reformi – sada dodatno prema zahtevima tzv. „zajedničkih tekovina“ (*acquis communautaire*) Evropske unije, kao preduslov za pristupanje Uniji – veoma važno, ali je reforma tih društava još važnija sa stanovišta očuvanja, inače veoma narušenih, potencijala za budući razvoj, odnosno za njihovo bolje aktiviranje. Ovde je u prvom redu po važnosti bolje korišćenje teritorijalnog kapitala pojedinačnih zemalja JIE (uključujući i Hrvatsku) i čitavog ovog regiona, sa ciljem da se one bolje pozicioniraju u međunarodnoj ekonomskoj, političkoj, kulturnoj i drugoj utakmici – ili u „globalnoj igri moći“ – na osnovu boljeg korišćenja komparativnih prednosti i poboljšane konkurentnosti. Nakon naglog

³³ Stalo nam je da naglasimo da ovaj „scenario“ smatramo boljim – ili manje lošim – od mogućih drugih ishoda, a koji se dovode u vezu sa eskalacijom krize u Ukrajini, koja, nema sumnje, može odvesti pravcem koji se nikako ne može označiti kao „evropeizacija“, pa tako ni u zemljama JIE.

³⁴ Podsetimo se, pre raspada bivše Jugoslavije, tj. na samom kraju devedesetih godina prošlog veka, njen spoljni dug bio je manji od 21 milijarde \$, a sada samo spoljni dug Hrvatske, Slovenije i Srbije iznosi preko 140 milijardi \$.

opadanja ekonomskih aktivnosti sa nastupanjem globalne i nacionalnih kriza, i sporog i tegobnog oporavka nakon toga, sve ove zemlje (osim Hrvatske) imaju sve karakteristike najnerazvijenijeg dela Evrope, jer čine deo njene „unutrašnje periferije“, odnosno „super-periferije“ (Vujošević et al., 2014). Po osnovnim socijalnim, ekonomskim, ekološkim pokazateljima, one se nalaze takoreći na dnu svih lista rangiranja, a najveći problem predstavlja visoka nezaposlenost, koja je velikim delom nastala kao jedna od manifestacija i posledica intenzivne deindustrijalizacije od početka perioda postsocijalističke tranzicije. Prema svim relevantnim uvidima, problem nezaposlenosti neće biti moguće rešiti na kratak i srednji rok, kao, uostalom, ni većinu drugih razvojnih problema.³⁵

U našem radu je pokazano da je za izlazak iz krize i uspostavljanje putanje stvarno održivog razvoja neophodno izraditi, odnosno primeniti, nove i sveže razvojne koncepte (jer su svi stari, tj. postojeći, „potrošeni“), uključujući i koncept, *nota bene*, ovog puta zbilja implementabilne (!) reindustrijalizacije („nove industrijalizacije“ i sl.). U ovom kontekstu, ostalo je otvoreno pitanje: od kakve i kolike koristi mogu biti koncepti i ciljevi koji

³⁵ Ovde ukratko navodimo osnovne izazove sa kojima se suočavaju zemlje JIE, naročito sa stanovišta finansiranja budućeg razvoja (prema Zeković, Vujošević, 2013:190): 1) Nepostojano i nedovoljno investiranje, veoma zavisno od kriznih oscilacija; 2) Slično, nepostojan obrazac ekonomske obnove i rasta; 3) Sve veći korporacijski (kompanijski) troškovi kapitala, skoro potpuno zavisni od zajmova i drugih ograničenja (npr., dezinvestiranje u neke oblike imovine, drastično smanjivanje troškova, produženje perioda otplate kredita, smanjivanje i/ili ukidanje pojedinih proizvodnih aktivnosti, itd.); 4) Nedostatak ljudskog, odnosno intelektualnog kapitala, a naročito inovativnih veština i znanja, investiranja u R&D isl.); 5) Veoma nepovoljno, ponekad i destruktivno, rangiranje ovih zemalja u pogledu njihove finansijske sposobnosti, koje vrše vodeće svetske agencije za kreditno rangiranje, a što neretko smanjuje vrednost akcija kompanija iz ovih zemalja na berzama, i čitavih zemalja, povećava kamatne stope, odvrća potencijalne investitore itd.; 6) Opšta sklonost međunarodnih i finansijskih institucija da finansiraju samo tzv. „jake“ projekte, čime se zapostavljaju oni projekti koji su možda važniji za dugoročni razvoj ovih zemalja, povećava rizik za pojedinačne zemlje, ograničava njihovu sposobnost za tzv. „vremensku optimizaciju“ u traženju i pozajmljivanju sredstava od komercijalnih bankarskih organizacija itd.; 7) Često inferiorni i supstandardni ekološko-prostorni propisi, naročito u pogledu kontrole posledica klimatskih promena; 8) Veliki rizici za razvoj infrastrukture, kao i veliki problemi u pogledu upravljanja vodama i poboljšanja energetske efikasnosti; 9) Nepovoljni izgledi u pogledu budućih konflikata u iskorišćavanju energetskih i drugih resursa u rudarstvu, što će izvesno činiti sve složenijim rešavanje socijalnih aspekata eksploatacije, odnosno dobijanja odgovarajućih saglasnosti; 10) Slaba ekonomska i druga regulativa sa stanovišta upravljanja razvojem itd.

su definisani u dokumentu *Strategija Jugoistočne Evrope 2020*, uključujući i cilj koji se odnosi na predviđeni dinamičan ekonomski rast ovog regiona i stvaranje 1 miliona novih radnih mesta u navedenom periodu. U *Strategiji* se pitanje reindustrijalizacije eksplicite ne pominje, dok se osnovano može utvrditi da znatnijeg novog zapošljavanja naprosto neće biti bez obnove industrijskog rasta i razvoja. Ako se u tome *Strategija* koristi kao polazna osnova, to može biti samo kao jedan od „inputa“ za izradu regionalne strategije industrijskog razvoja, verovatno i jednog broja drugih sektorskih strategija, u okviru definisanog zajedničkog strateškog okvira. U svemu, industrijska strategija treba da odigra ulogu jednog od „ugaonih blokova“ novog pristupa, ali ne i onaj koncept koji je razvijen u *Strategiji* – koji, zapravo, samo imitira odgovarajuću Evropsku strategiju, a time ostaje uopšten i bez stvarne argumentacije i „ukorenjenosti“ u realne, a mizerne (!) regionalne prilike. Umesto opštih „vizija“ ove vrste, neophodni su konkretizovani koncepti, to će reći analitički, odnosno operativni koncepti, koji su – upravo „prostorno uslovljeni“. Pitanje je da li je ovakve koncepte moguće izraditi imajući u vidu opštu zapuštenost ove oblasti u zemljama JIE, odnosno, strahovito unazađenu kulturu planiranja, kao jednu od manifestacija sloma strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja. Ono što se na kratki rok može učiniti jeste da se – naspram izvora finansiranja koji su navedeni u *Strategiji* – pokuša sa jednim drugim pristupom, a on se tiče istraživanja konkretnih aranžmana koji bi omogućili, najpre, povećanje inostranih novčanih doznaka, a zatim i njihovo bolje aktiviranje za razvojno finansiranje (umesto pretežno za rešavanje socijalnih problema primalaca, kao što je danas većinom slučaj). Analogni aranžmani su potrebni i u pogledu generisanja i aktiviranja domaće štednje za finansiranje razvojnih projekata, i jedno i drugo sa ciljem da ovi izvori postepeno dobrim delom zamene SDI kao „dominantan“ izvor, ako ni zbog čega drugog ono zbog toga što, imajući u vidu stanje na međunarodnom finansijskom tržištu, naprosto, više se neće moći računati na znatnije izvore ove vrste u doglednoj budućnosti, ili oni neće biti dostupni uz razuman trošak (kamate, uslove otplate zajmova, druge nepovoljne kreditne uslove itd.). Osim navedenih, nova rešenja su neophodna i u pogledu univerzitetskog obrazovanja u zemljama JIE, čiji osnovni cilj treba da bude „obrazovanje za razvoj“, i

ublažavanja emigracije obrazovanog i/ili najvitalnijeg stanovništva („odliv mozgova“).³⁶ Nadalje, jedna od manifestacija obnove strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja svakako treba da bude i veće usredsređivanje („fokusiranje“) na zajedničke razvojne probleme regiona JIE, sa ciljem da se izradi i donese nova generacija razvojnih dokumenata,³⁷ nacionalnih i regionalnih, čije „konačne“ ciljeve treba dovesti u vezu upravo sa onim što je i jedna od strateških težnji Evropske unije, a to je – da se ostvari neophodna ravnoteža između teritorijalne, ekonomske i socijalne kohezije. Na ovom prostoru, ovakav cilj ima smisla samo ako znači da će razvojne razlike između zemalja JIE i razvijenijih delova Evropa biti smanjivane. S druge strane, sasvim je očigledno da će odlaganje donošenja zajedničkih strategija, i nastavljanje pretežno „nacionalnih“ pristupa imati niz nepovoljnih ishoda, a to su: dalja prostorna polarizacija (među zemljama JIE i unutar njih); nasumična i promenljiva industrijska i druga razvojna specijalizacija i dalja fragmentacija ukupnog industrijskog sektora u JIE.

Nakon gornjih komentara i predloga, zaključićemo rad sa nekoliko upozorenja, koja mogu biti od koristi u sagledavanju stvarne slike u pogledu ograničenja i mogućnosti za preduzimanje novih aktivnosti i izradu novih strateških razvojnih koncepata:

- Najpre, sve zemlje JIE, a u tome upravo najviše Srbija, nalaze se u stanju svojevrsne „razvojne shizofrenije“: nakon većeg broja godina tokom kojih su političke i ekonomske elite pokazivale takoreći neprikrivenu averziju prema razvoju, planiranju razvoja, upravljanju razvojem i sl., tj. u vreme dominacije „neoliberalne agende“, najednom, kao na nekakav mig, počelo se raditi na zakonodavnom i institucionalnom okviru za podršku razvoju. U kratkom periodu je napravljen ogroman broj raznih strateških dokumenata (planova, programa, strategija, akcionih planova, strateških i drugih projekata itd.), da, nakon svega, ove zemlje

³⁶ Ovde se ne bavimo posebno nekim komplementarnim merama koje treba preduzeti u većini zemalja JIE, a bez kojih su i prve mere i ciljevi bespredmetni, što se najpre odnosi na imperativ uspostavljanja smislene i implementabilne demografske politike, sa ciljem da se zaustave demografski trendovi sa katastrofalnim ishodima.

³⁷ Naporedo s tim, sasvim bi bilo izvodljivo da se radi i na odgovarajućem strateškom dokumentu za čitav Balkan, ili čitav „Jug Evrope“, slično tome kako je na to ukazano, uključujući i prepreke takvoj zamisli (Monastiriotis, Petrakos, 2009a; Monastiriotis, Petrakos, 2009b).

ne raspolažu efektivnim i implementabilnim strategijama za izlazak iz krize. Zapravo, one ne raspolažu strateškim dokumentima koji su neophodni za započinjanje novog razvojnog ciklusa, što je zabrinjavajuće, upravo kada se imaju u vidu nepovoljni razvojni izgledi ovih zemalja.³⁸

- Još jednom, javne finansije u zemljama JIE su na samom rubu kolapsa, što samo po sebi predstavlja veliko manevarsko ograničenje za javne vlasti, jer u prvi plan stavlja saniranje ovog segmenta, naporedo sa rešavanjem niza složenih tekućih problema, a malo prostora ostavlja za razvoj, naročito za politike znatnije stimulacije, redistribucije i inovacija, koje su među najvažnijima za generisanje novog razvojnog ciklusa.
- Takođe, planska kultura u zemljama JIE (kao deo ukupne „institucionalne kulture“, najdelikatnijeg, ako ne i najvažnijeg, dela „mekog teritorijalnog kapitala“ ovih zemalja i, takoreći, svake druge zemlje) veoma je nerazvijena, a ovom klasteru nedostaju jednako: ljudi, novac, institucije-organizacije i drugi resursi. Kada je, posebno, reč o Srbiji, stare-nove elite su učinile sve da se što pre zatre „institucionalno sećanje“ na raniji sistem i praksu planiranja – nesumnjivo neracionalan i hipertrofiran – a da pri tom ništa nisu učinile za uspostavljanje novih strateških plansko-upravljačkih aranžmana, prilagođenih, kako novim prilikama (političkom pluralizmu, pluralizmu svojinskih oblika, jačem tržišnom mehanizmu itd.), tako i razvojnim problemima sa kojima se srpsko društvo suočava. Ovaj pravac događaja upravo i predstavlja jednu od manifestacija krize, ako ne i potpunog kolapsa strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja, koji postoji u svim zemljama JIE u već podužem periodu. Ovo je ujedno i jedan od glavnih konceptualnih i upravljačkih, a verovatno i „kulturoloških“ problema sa kojima se

³⁸ Dok nije teško objasniti otkud početna averzija prema planiranju razvoja (ova i slične kategorije ne pominju se u *Vašingtonskom sporazumu*), to već nije lako kada je u pitanju nagli obrt ka izradi mnoštva dokumenata. Možda deo objašnjenja treba tražiti u uticaju Brisela i nekih evropskih finansijskih institucija (najpre banaka i fondova), pa možda i Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Naime, dokumenti o kojima je reč napravljeni su, tipično, prema „mustri“ koju kolonijalne sile primenjuju u svojim bivšim kolonijama (videti Vujošević et al., 2014.), uz korišćenje jednoobraznih kategorija, dočim uopštenih i apstraktnih, bez čvršće veze sa mizernim prilikama u zemljama u kojima su primenjivane, čiji su promotori i konceptori većinom bili upravo „eksperti“ iz navedenih međunarodnih institucija.

suočavaju regionalne elite: s jedne strane, one moraju, imperativno, obnavljati strateško istraživanje, mišljenje i upravljanje, dok, s druge, za to im ostaje malo vremena, prostora i finansijskih resursa, s obzirom na to koje goruće i tištuće tekuće probleme moraju rešavati. Pogotovo to nije lako kada se tekući problemi sagledavaju i rešavaju iz još uvek dominantnog neoliberalnog rakursa – koji je većim delom i proizveo te probleme – dok sagledavanje strateških alternativa iziskuje definisanje nekog novog rakursa, za koji se možda još uvek ne zna pouzdano koji bi to bio, ali se već sada pouzdano može znati da to nije „neo-neoliberalni” pristup, pa ni njegove tekuće modifikacije. U istom kontekstu, istraživanje novih pristupa ograničeno je samo na nekoliko malih društvenih enklava, pretežno akademskih, a politički, institucionalni i akademski „mejnstrim” još uvek ne igra dominantnu ulogu u tome u javnom diskursu, koji se, dakle, nalazi, na periferiji „glavnog toka”.

- Najnovija (dakle, od pre nekoliko godina) sklonost političkog klastera iz Brisela da u rešavanju tekuće krize sve češće pribegava autoritarnim merama u političkom upravljanju krizom, sasvim može poslužiti regionalnim elitama da pribegnu sličnom „metodu”, pogotovo ako u tome mogu računati na podršku Brisela, a da mogu, o tome svedoče slučajevi Grčke, Irske itd. U tome, sama pozicija zemalja JIE kao (polu)kolonija, „unutrašnje periferije Evrope”, ili evropske „super-periferije”, sa elitama koje imaju nedvojbeno veći potencijal za autoritarno vođenje javnih poslova nego što imaju emancipatorski i modernizatorski potencijal i razvijene demokratske navike, neće ići na ruku jačanju prosvetiteljskih momenata u ovom regionu, već verovatno nekih drugih.
- U već podužem periodu elite JIE pokazuju da su, osim što su nekompetentne, i sebične i nezainteresovane za javni interes i javnu korist. One se ponašaju većinom prema obrascu *pro domo sua*, pa kao da zaboravljaju šta su imperativi javnog angažmana.³⁹
- Na koncu, još jednom podsećamo na jedno važno pravilo, kada je reč o odnosu moćnih i uticajnih, i onih koji to nisu, a koji će i ubuduće imati

³⁹ Uvek se treba prisetiti upozorenja većnicima koje je bilo pribijeno na vratima dubrovačke Većnice, još od sredine XVII veka, koje je govorilo: *Obliti privatorum, publica curate!*, tj.: „Zaboravite na privatno, o javnom vodite računa!”.

velikog uticaja na korišćenje razvojnog potencijala ovog prostora. Naime, Vašington i Brisel nastavljaju sa daljom fragmentacijom političkog prostora Balkana, prateći staro i oveštalo pravilo: „Moćni uvek gledaju da imaju posla sa većim broj slabih aktera, nego sa manjim brojem jakih aktera“.

Zaključni pasus posvećujemo Srbiji, jer je njen slučaj „nekako poseban“ među drugim zemljama JIE. Osim što je u periodu od početka devedesetih godina prošlog veka, tj. od raspada bivše Jugoslavije, bila izložena istovrsnim nedaćama kao i druge zemlje JIE (osim, možda, Albanije), Srbiji (i Crnoj Gori) bile su nametnute međunarodne sankcije i izolacija, tokom kojh su takoreći urušeni svi oslonci „normalnog društva i privrede“, da bi zatim bila i bombardovana. Nakon toga, na nju je primenjena najprimitivnija verzija neoliberalnog modela *Nove desnice* (ovde: srbijanske)⁴⁰, najpre odmah posle 2000. godine, što je za rezultat imalo jednu

⁴⁰ Treba primetiti da se srbijanska *Nova desnica* koristi istim političkim sloganima, odnosno poštapalicima, kao svojevremeno Margaret Tačer: “There is no alternative!” (TINA), “These current measures are being taken in favour of better future“, itd. Tako je *Nova desnica* odlučila – dakako, jer „nema alternative“, a to se sve preduzima „zbog bolje budućnosti“ – da će u Srbiji 1,7 miliona penzionera biti ona kategorija koja će najviše platiti ceh dugogodišnjeg lošeg upravljanja javnim finansijama, i u delu penzijskog fonda, koji je takoreći uništen od 2000. godine naovamo. Ne smemo ni poverovati da je ovde reč o svojevrsnom cinizmu i kazni – valjda zbog toga što je veliki deo tih penzija zarađen u „komunizmu“!? Druga društvena grupa na kojoj treba primeniti srbijansku verziju pristupa TINA jesu radnici, jer promenama u radnom zakonodavstvu najpre treba olakšati otpuštanje zaposlenih, da bi poslodavcima nakon toga bilo omogućeno da doprinesu većoj zaposlenosti, odnosno, da se time poboljša opšta klima za investiranje!? Tobaže, postojeće radno zakonodavstvo je najveća prepreka investiranju, a ne „more“ drugih ograničenja!? O kakvoj je ovde manipulaciji reč, valjda najbolje svedoče reči Rajner Hofmana, predsednika Nemačkog saveza sindikata, koji govori iz bogatog iskustva nemačkog procesa dogovaranja između „države, rada i kapitala“ (Pejović, 2014). Na pitanje novinark: „Šta je problem srpskih sindikata ako ih Vlada i poslodavci ne doživljavaju kao partnere?“, Hofman odgovara: „Upravo u Srbiji je potrebno da dođe do stabilizacije odnosa između socijalnih partnera, kako bi se strukturalni problemi koji postoje zajednički rešavali, a ne da se unilateralne odluke donose od strane predstavnika Vlade. Naravno da znamo da okvirni uslovi u Srbiji moraju da se poprave kako bi preduzeća počela da investiraju, ali u to takođe spada i to da se sprovedu strukturne reforme zbog kojih će se više investirati u obrazovanje, infrastrukturu. Pogrešno je verovanje da je radno zakonodavstvo to koje odbija investitore. Stabilni okvirni uslovi, kvalifikovana radna snaga, dobra infrastruktura su mnogo značajniji od radnog zakonodavstva za investiranje. U to

od najgorih mirnodopskih decenija, ako ne i najgoru, u čitavoj novijoj političkoj istoriji Srbije, počev od Prvog srpskog ustanka (1804. godine). Sada se isti model, bez obzira na sav razvojni kolaps u prethodnoj deceniji i krizu nakon 2008. godine, nastavlja primenjivati u još primitivnijem i zaoštrenijem obliku. Naime, razgradnja države socijalnog blagostanja (takođe: „socijalnog staranja“) započela je na Zapadu sa tačerizmom i reganizmom, a trijumfalizam koji je nastao sa padom Berlinskog zida dodatno je okuražio zapadne elite da nastave sa rastakanjem najboljih strana razvijenog kapitalizma na Zapadu i da primenom neoliberalne „šok“ terapije rastoče socijalističke tekovine u bivšim komunističkim zemljama, sa izgledima da u narednih 5–10 godina ovaj proces bude potpuno završen – naravno, pod uslovom da ne bude socijalnog i političkog bunta koji bi se tome suprotstavio. U Srbiji je taj „društveni i istorijski eksperiment“ vođen na poseban način, upravo zbog toga jer je preduzet sa zakašnjenjem u odnosu na druge bivše socijalističke zemlje. Analogno za Zapad i za Istok, iako prilagođeno, i dalje se primenjuje „Biblija“ neoliberalne paradigme, tj. *Vašingtonski sporazum*. Njegovo donošenje 1990. godine bilo je ubrzano upravo nakon sloma socijalističkog bloka. Srbija je došla na kraju, kao „zakasneli član kluba“, kada je sve već bilo isprobano na drugima, dok je „proba“ za docnije nastavljeni destruktivizam Zapada na raznim meridijanima, do najnovijeg u Ukrajini, u Srbiji bila izvršena na drugi način – kroz bombardovanje u proleće 1999. godine. Utoliko, možda su ulozi za obnovu strateškog mišljenja, istraživanja i upravljanja u Srbiji i veći nego drugde u JIE: s jedne strane, pred elite se stavljaju znatno složeniji zadaci nego u drugim zemljama, dok, s druge, ograničenja su brojnija i složenija nego u drugim regijama ovog dela Evrope. Tačno je da su sve zemlje JIE kolonije⁴¹ – ili polukolonije, ako je to lakše prihvatiti – ali to nisu kolonije sa istim istorijskim pamćenjem.

spada i delotvorna država koja je u stanju da naplaćuje poreze i da obezbedi da svi plaćaju porez“. Dakako, Hofmanu je očigledno dobro poznato ko u Srbiji prednjači u neplaćanju poreza, pa prema tome i gde se nalaze najizdašniji, a nedovoljno korišćeni izvori sredstava za „novo investiranje“.

⁴¹ Kako je to pre nekoliko godina rekao Džoni Štulić, odgovarajući na pitanje da li će jednom ponovo održati koncert u Hrvatskoj: „Ne, neću, ne sviram u kolonijama!“. Ostaje, naravno, kao velika enigma – otkud politički demagozi srbijanske političke scene iz devedesetih, koji u periodu od dvadesetak godina nisu imali nikakvu kredibilnu i konstruktivnu ideju o

AFILIJACIJA ISTRAŽIVANJA

Rad je rezultat na projektu III47014 *Uloga i implementacija državnog prostornog plana i regionalnih razvojnih dokumenata u obnovi strateškog istraživanja, mišljenja i upravljanja u Srbiji* koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

LITERATURA

- Alba, P., Bhattacharya, A., Claessens, S., Ghosh, S., Hernandez, L. (1998) Volatility and contagion in a financially integrated world: lessons from East Asia's recent experience, *Journal of Development Economics*, No. 02/1998.
- Albania 2012 Progress Report, accompanying the document* (2012) Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2012–2013, COM (2012) 600.
- Anceva, M. (2013) *Annual Review 2012 on Labour Relations and Social Dialogue in South East Europe: Macedonia*, Friedrich Ebert Stiftung
- Bartlett, W., Prica, I. (2012) *The variable impact of the global economic crisis in South East Europe*, Papers on South Eastern Europe, LSEE – Research on South Eastern Europe, London, UK

društvenom razvoju i uređenju, osim one o „preuređenju“ bivše Jugoslavije „do Karlobaga i Karlovca“ – odnedavno reciklirani i instrumentalizovani od nekoliko najmoćnijih međunarodnih aktera – sada prednjače među proponentima ideja *Nove desnice* u Srbiji? Jedan od odgovora nudi Todor Kuljić (Kuljić, 2014), profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Iz njegovog slikovitog prikaza sadašnje političke scene Srbije, navodimo, selektivno, nekoliko karakterističnih i ubedljivih rečenica: „Da li se Brisel slučajno ili planski oslanja na bivše evromrsce i ekstremne desničare, a potonje konvertite i prebege?... Neke originalnosti svakako nema, jer su prebezi odvajkada bili pouzdan oslonac vlasti... Opisujući seraskera (vojnog zapovednika) Omer-pašu Latasa, Ivi Andriću nije promakao njegov renegatski zaborav. Prebezi su se, piše Andrić, napili vode zaborava koja ih oslobađa nepodnošljivih sećanja... Ali danas to nije donekle razumljiva mimikrija koja spasava živote pod tuđinom, nego je pragmatičnija konverzija koja čuva vlast... Problem je složeniji zato što danas prebezima opraštaju i njihove bivše pristalice. Raniji evromrsci, a današnji evroprofil, uprkos zaokretu, imaju u očima nacionalista još uvek nepoljuljani moralni kapital patriota... Kao da su u Srbiji samo bivši radikali mogli da prođu neoštećeni nakon kompromisa oko Kosova... Politički centar je daleko lakše optužiti za izdaju, a levicu niko i ne sluša... Izgleda da to nije promaklo ni analitičarima u Briselu. Zato što nepopularne poteze u nacionalističkim sredinama mogu vući samo pripitomljeni šovinisti, Brisel izgleda među njima traži oslonac. Upravo na ovakvoj osnovi srpska desnica danas gradi hegemoniju“. Kuljić se pita šta preduzeti u vezi s tim, pa kaže: „... treba uzburkati prošlost i ne zaboraviti... ne radi se o ličnom, nego o javnom savladavanju prošlosti“.

- Bollino, A. C. (1983) Industrial Policy: A Review of European Approaches. In: Adams, G. F. & Klein, L. R., (eds.), *Industrial Policies for Growth and Competitiveness*, Lexington MA: Lexington Books, pp. 49–86.
- Competitiveness report 2013*, MEMO/13/815.
- Diao, X., Li, W., Yeldan, E. (2000) How the Asian crisis affected the world economy: a general equilibrium perspective, *Economic Quarterly* 02/2000, RePEc
- Diao, X., Roe, T., Yeldan, E. (2007) How Fiscal Mismanagement May Impede Trade Reform: Lessons from an Intertemporal, Multi-sector General Equilibrium Model for Turkey, *Developing Economies*, No.03/2007.
- Industrial competitiveness of EU member*, [MEMO/13/816](#).
- Diao, X., Roe, T., Yeldan, E. (1998) Strategic policies and growth: an applied model of R&D-driven endogenous growth, *Journal of Development Economics*, No. 2/1998.
- Dullien, S. (2013) *A euro-area unemployment insurance*, The European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion
- EC (2009) *The EU Climate and Energy Package*
http://ec.europa.eu/clima/policies/package/index_en.htm
- EC (2011) *Energy Efficiency Action Plan*
http://ec.europa.eu/energy/efficiency/action_plan/action_plan_en.htm
- EC (2012) *Mission Growth: Europe at the Lead of the New Industrial Revolution*,
http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/mission-growth/index_en.htm
- Economic report Kosovo 2013* (2013) Embassy of Switzerland in Kosovo.
- Europa 2020* (2010) *A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 3. 3. 2010. COM (2010) 2020, EC, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION, p. 22
- First release* (2013) Statistical Business Register, Basic data on enterprises for 2012. No.1/2013.
- Gligorov, V. (2012) *Politika*, 9. Oktobar, Beograd
- Global Competitiveness Report 2012* (2012)
- Göler, D. (2005) South-East Europe as European Periphery? Empirical and Theoretical Aspects, in: *Serbia and Modern Processes in Europe and the World*, pp. 137–142, Faculty of Geography, University of Belgrade, Belgrade
- Hall, P. A. and Soskice, D. (2001) *Varieties of capitalism*, Oxford: Oxford University Press
- Hadžić, M., Zeković, S. (2013) Effects of the process of deindustrialization and the concept of reindustrialization of Serbia, in: *Regional development, spatial planning and strategic governance*, IAUS, Belgrade, pp. 410–421.

- Hare, P. (2008) *Institutions and Diversifications of the Economies in Transition: Policy Challenges*, Centre for Economic Reform and Transformation, Herriot Watt University, Edinburgh, p. 27.
- Kuljić, T., (2014) Pouzdani konvertiti, *Politika*, 6. avgust, Beograd
- Lindquist, G. (2009) *Disentangling Clusters – agglomeration and proximity effects*, Stockholm School of Economics, p. 66.
- Lisbon calls for EU reindustrialisation* (2012), <http://www.peprobe.com/library/we-suggest/news-a-facts/5343-lisbon-calls-for-eu-reindustrialisation>
- Monastiriotis, V., Petrakos, G. (2009a) Local sustainable development and spatial cohesion in the post-transition Balkans: policy issues and some theory. In: Vujošević, M. and Petrić, J. (eds.) *Regional Development, Spatial Planning and Strategic Governance*, Thematic Conference Proceedings, Volume 1, Belgrade: IAUS, pp.1–20.
- Monastiriotis, V., Petrakos, G. (2009b) Local Sustainable Development and Spatial Cohesion in the Post-transition Balkans: in search of a developmental model, *GreeSE Paper* No. 29, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe
- Montenegro 2013 Progress Report* (2013) Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2013–2014 COM (2013) 700, EC, Brussels
- Nijkamp, P., Zwetsloot, F., van der Wal, S. (2007) *Regional Gazelles and Lions as Creative Creatures, A Meta Multicriterial Analysis of Innovation and Growth Potentials of European Regions*
- Pejović, D. (2014) Socijalno-ekonomski savet je farsa, *NIN*, 07/08/2014.
- Petreski, M., Jovanovic, B. (2012) *Remittances' role for developmental outcomes in Macedonia during the crisis*, University American College Skopje
- Savić, Lj., Zeković, S. (2004) Industrial EU policy – a lesson for the countries in transition. In: *Strategic framework for the sustainable development of Serbia*, Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade
- Statistic yearbook of SFR Yugoslavia 1990* (1990) Federal statistics of SFRY
- The rise of the customer-led economy* (2013) The Economist Intelligence Unit
- Transition report 2013 (2013) *Stuck in Transition?* EBRD
- Transition report 2010 (2010) *Recovery and Reform*, EBRD
- Vandenbroucke, F., Diris, R., Verbist, G. (2013) *Excessive social imbalances and the performance of welfare states in the EU*, Euroforum, KULeuven
- Vujošević, M. (2007) *Nova generacija evropskih dokumenata održivog prostornog i drugog razvoja i ključni razvojni problemi Srbije: problem korespondencije i prioriteta prilagođavanja*, Prilog za Nacionalnu strategiju održivog razvoja Republike Srbije (Nacrt), Vlada Republike Srbije, Beograd, 2007, str. 1–21.

- Vujošević, M., Zeković, S. (2014) Uoga državne prostorne strategije i državne industrijske strategije u obnovi strateškog mišljenja, istraživanja i upravljanja i definisanju nove koncepcije industrijalizacije Srbije, u: Očić, Č. (ur.) *Otvorena pitanja koncipiranja nove industrijalizacije Srbije. Mogući pravci razvoja Srbije*, SANU, Beograd
- Vujošević, M., Zeković, S., Maričić, T. (2014) *Novi evropski regionalizam i regionalno upravljanje u Srbiji, Knjiga 2, Regionalno planiranje i upravljanje u Srbiji i novi institucionalni dizajn* (u pripremi)
- Vujošević, M., Maričić, T., Zeković, S. (2013) *The Renewal of Strategic Governance and Planning at Regional Level in Serbia*, Spa-ce.net Conference 2013 – The Role and Future of Spatial Planning in Central, Eastern and South-Eastern Europe, Network of Spatial Research and Planning in Central, Eastern and South Eastern Europe, 25–27 September 2013, Dresden, Germany
- Vujošević, M., Zeković, S. (2013) Renewal of strategic research, thinking and governance in spatial development of Serbia: mid-term priorities, in: *Regional development, spatial planning and strategic governance*, Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade, pp. 13–42.
- Vujošević, M., Zeković, S., Maričić, T. (2012) *New European regionalism and regional governance in Serbia*, Book 1, Special Edition 69, Institute of Architecture and Urbanism and Spatial Planning of Serbia, Belgrade
- Vujošević, M., Zeković, S., Maričić, T. (2010) *Post-socialist transition in Serbia and territorial capital of Serbia. State, some future prospects and predictable scenarios*, Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Special Edition 62, Belgrade
- Zeković, S., Vujošević, M. (2014) *Some global challenges for socio-economic growth in the South-Eastern Europe: the role of industrial policy*, Second Conference of LSEE's Research Network on Social Cohesion in South East Europe, Post-crisis recovery in Southeast Europe and beyond: policy challenges for social and economic inclusion, London School of Economics, London, 27–28.
- Zeković, S., Vujošević, M. (2013) *The role of global challenges for sustainable development in the Bor basin copper*, European Metallurgical Conference 2013, 23–26 June, GDMB, Weimar Germany, p. 185.
- Zeković, S. (2010) Perspectives and policies of the spatial allocation of industry in Serbia, in: *The significance of the new European documents for the renewal of strategic thinking and management in Serbia*, Faculty of Economics University of Belgrade and IAUS, Belgrade, pp. 105–126.
- Zeković, S. (1997) *Tehnički progres i regionalni razvoj industrije u Srbiji*, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Posebna izdanja, br. 32.

- Zeković, S., Hadžić, M. (2006) Development and Spatial Pattern of Industry in Serbia, *European Spatial Research and Policy*, Vol. 13, No. 2/2006.
- Zeković, S. (2002) Industrial policy and environment in Serbia, in: *Environmental Recovery of Yugoslavia*, VINČA Institute of Nuclear Sciences, Belgrade, pp. 639–644.
- World Economic Forum 2013* (2013)
- World Bank (2012) *Migration and development*, brief 19. Migration and remittances units, Development prospects groups, November, 2012.
- UN (2012) <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=ALBANIA#Economic>